DE SOCIÉTÉ DE MÉDECINE MENTALE DE BELGIQUE IN TRANSNATIONAAL PERSPECTIEF (1869-1900)

- Eva Andersen -

In 1895 stierf de internationaal gerenommeerde Britse arts en aliënist[1] Daniel Hack Tuke. Het *Journal of Mental Science* ontving van verschillende artsen en sociëteiten brieven met condoleances, waaronder ook een brief van de *Société de Médecine Mentale de Belgique* (SMMB) en van de Belgische arts Jules Morel, lid van de voorgenoemde psychiatrische vereniging. Morel schreef: *"Dr. Hack Tuke was one of my closest friends. [...] His life formed a link between our Belgian association and your British one. It is my hope that that link will remain unbroken"*[2]. Morel, en met hem ongetwijfeld vele andere collega's, was zich bewust van de internationale banden die ze via hun vereniging en persoonlijke contacten tot stand brachten.

Toch stellen we vast dat de geschiedenis van de psychiatrie vaak ingebed is in een nationaal kader en dat grensoverschrijdende connecties op weinig belangstelling kunnen rekenen in de historiografie[3]. Het ontstaan van deze historiografische traditie ging hand in hand met de ontwikkeling van de natiestaat in de negentiende eeuw, en is de literatuur tot op vandaag blijven domineren. Hoewel trans- en internationale kaders steeds meer aan belang winnen, blijkt de toepassing ervan in het historisch onderzoek nog vrij beperkt[4]. Toch werden juist in de periode van de natiestaat geleidelijk aan meer grensoverschrijdende netwerken in Europa uitgebouwd en, zoals Martin Conway stelt: *"Belgians did not live in isolation from those European (and indeed global) trends; but nor did Europeans live in isolation from Belgium"*[5].

De laatste jaren hebben enkele historici geprobeerd de landsgrenzen te overschrijden om onderzoek naar psychiatrie in een nieuw daglicht te stellen. Sommigen slaagden in dit opzet[6], anderen verzamelden vooral bijdragen afkomstig uit verschillende landen, waarbij deze naast elkaar worden geplaatst en er te weinig aandacht is voor de uitwisseling tussen de gebieden[7].

Daarnaast bestaat er voor België geen uitgebreide, algemene historiografie van de psychiatrie, zeker in vergelijking met onderzoek in Frankrijk, Duitsland, Nederland en de Verenigde Staten. In België is de geschiedenis van de psychiatrie fragmentarisch en zijn vele onderdelen nog onderbelicht[8]. Er is vooral aandacht besteed aan de religieuze ontstaanscontext, de rol van Jozef Guislain als

1. Voorloper van de huidige term psychiater. **2.** 'Notes and News. The late Dr. Hack Tuke', *Journal of Mental Science*, October 1895, 733-734. **3.** Onder andere: Jan Ellen Goldstein, *Console and Classify. The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century*, Chicago, 2001; Eric J. Engstrom, Sander L. Gilman, et al., *Clinical Psychiatry in Imperial Germany. A History of Psychiatric Practice*, London, 2003; Patrick Allegeart en Annemie Cailleau, *Geen rede mee te rijmen: geschiedenis van de psychiatrie*, Tielt, 2012; Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen en zeden. De opkomst van de psychiatrie in Nederland (1870-1920)*, Rotterdam, 2012. **4.** Patricia Clavin, "Time, Manner, Place: Writing Modern European History in Global, Transnational and International Contexts", *European History Quarterly*, 40/4, 2010, 632; Akira Iriye, "The rise of global and transnational history", in: *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*, Basingstoke, 2013, 3; Christophe Verbruggen, Daniel Laqua, et al., "Belgium on the Move: Transnational History and the Belle Époque", *Revue belge de philologie et d'histoire*, 90/4, 2012, 1213-1214; C.A. Bayly, Sven Beckert, et al., "AHR conversation: on transnational history", *American Historical Review*, 111/5, 2006, 1445-1446. **5.** Martin Conway, "The Frontiers of Belgium, and of Internationalism" in: 'Debate. Beyond Belgium: Encounters, Exchanges and Entanglements, 1900-1925', *Tijdschrift Voor Nieuwste Geschiedenis*, 43/4, 2013, 159. **6.** Ellen Nakamura, "From the Netherlands to Japan: communicating psychiatric practice in the 1830s", *History of Psychiatry*, 25/3, 2014. 350-363; Waltraud Ernst and Thomas Mueller (ed), *Transnational Psychiatries: Social and Cultural Histories of Psychiatry in Comparative Perspective c. 1800-2000*, Newcastle upon Tyne, 2014; Volker Roelcke, Paul J. Weindling en Louise Westwood, ed., *International Relations in Psychiatry: Britain, Germany, and the United States to World War II*, Rochester, 2010. **7.** Marijke Gijswijt-Hofstra, Harry Oosterhuis, et al., *Psychiatric cultures compared. Psychiatry and mental health care in the twentieth century: Comparisons and approaches*, Amsterdam, 2005. **8.** Enkele onderbelichte onderwerpen zijn: de nationale en interne wetgeving, professionalisering van het medisch en verzorgend personeel, de connecties tussen het lokale, nationale en internationale niveau, etc. Benoît Majerus, "Een fragmentarische geschiedenis van de Belgische psychiatrie (19e-20e eeuw)", *Geschiedenis der geneeskunde*, 14/2, 2010, 89-94.

vader van de Belgische psychiatrie en instellingsgeschiedenissen[9]. Ook de professionalisering van de Belgische psychiatrie is nog niet onderzocht. In tegenstelling tot in Nederland[10] is in België enkel geschreven over de professionalisering van de arts en het ontstaan van medische beroepsverenigingen in een brede context[11]. Onderzoek naar de Belgische psychiatrie is op de vlakte gebleven en het enige, en daardoor belangrijke, verenigingsorgaan voor psychiatrie – *de Société de Médecine Mentale de Belgique* (SMMB) – is onder de radar gebleven. Studies over de internationalisering hiervan zijn eveneens onbestaande[12].

Een transnationale invalshoek zorgt er nochtans voor dat de focus niet langer ligt op wat er gebeurt binnen rigide territoriale eenheden, maar dat deze zich verplaatst naar de connecties tussen verschillende landen[13]. Hierdoor voorkomen we dat er enkel en alleen wordt gefocust op het maken van vergelijkingen en vervallen we niet in debatten die louter aandacht hebben voor wie zich in het centrum en de periferie van bepaalde ontwikkelingen bevond. Bovenal biedt deze benaderingswijze inzicht in hoe wetenschappelijke informatie al dan niet geïncorporeerd en getransformeerd werd op een (inter)nationale schaal; een aspect waar momenteel nog te weinig over geweten is. In dit opzicht stellen Novella en Huertas: *"[...] the role played by international relations and the early scientific and professional networks established by European alienists is a highly interesting aspect which has been little studied so far [...]"*[14].

Door in dit artikel enerzijds te focussen op hoe de SMMB (opgericht in 1869) zich internationaal profileerde en anderzijds aandacht te besteden aan de invloed van het buitenland op de Belgische psychiatrie, wil ik een bijdrage leveren aan deze historische leemte. Meer bepaald zal ik dat doen door de vereni-

9. P. Vandermeersch, *Psychiatrie, godsdienst en gezag. De ontstaansgeschiedenis van de psychiatrie in België* als paradigma, Leuven, 1984; Axel Liégeois, "The historiography of psychiatry in Belgium", *History of Psychiatry*, 2/7, 1991, 263-266; H. Ronse, "De geschiedenis van de psychiatrie te Geel. Van armenzorg naar gestichtspsychiatrie", *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 30/1, 6-20; Anne Roekens, *Des murs et des femmes. Cent ans de psychiatrie et d'espoir au Beau-Vallon*, Namen, 2014; Patrick Allegaert, Annemarie Cailliau, et al., *Met recht en rede: waanzin tussen wet en kabinet*, Gent, 1997; Christine Verbruggen, *De volstrekt normale mensch bestaat niet. Een analyse van de medische registers uit de psychiatrische instelling van de Broeders Alexianen te Boechout (1875-1899) en van het Stuivenbergziekenhuis in Antwerpen (1907-1914)*, Licentiaatsproef KU Leuven, 2005. **10.** Over de professionalisering van de psychiatrie in Nederland zie: Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen en zeden*. **11.** Karel Velle, *De nieuwe biechtvaders: de sociale geschiedenis van de arts in België*, Leuven, 1991, met name 103-174; Karel Velle, "Het verenigingsleven van de Belgische geneesheer. Een bijdrage tot de geschiedenis van het artsenberoep", *Annalen van de Belgische Vereniging voor Geschiedenis van de Hospitalen en de Volksgezondheid*, 26-27/1988, 47-117; Karel Velle, "Medikalisering in België in historisch perspektief: een inleiding", *Revue belge de philologie et d'histoire*, 64/2, 1986, 256-285. **12.** Een uitzondering hierop is de thesis van Lien Merken. Zij wijdt een hoofdstuk aan de internationale context van de Belgische psychiatrie. Lien Merken, *L'union fait la force. Schaalvergroting en structuurverandering in de Belgische psychiatrie (1869-1913)*, Leuven, KU Leuven, Masterproef, 2014, 46-63. **13.** Uitspraak van Sven Beckert in: C.A. Bayly, Sven Beckert et al., 'AHR conversation: on transnational history', *American Historical Review*, 111, 1446. **14.** E. J. Novella en R. Huertas, "Alexandre Brierre de Boismont and the origins of the Spanish psychiatric profession", *Hist Psychiatry*, 22/88 Pt 4, 2011, 388.

ging te situeren in een periode die zich zowel kenmerkte door de opkomst van de natie, als een toename van grensoverschrijdende netwerken. Welke strategieën ondernam de *Société* om internationaal aansluiting te vinden en uitstraling te krijgen? Hoe verliep de uitbouw van buitenlandse contacten? Via welke kanalen werd er kennis uitgewisseld? Hoe gebruikte de SMMB deze internationale connecties om in eigen land haar positie te verbeteren en veranderingen door te voeren?

Met dit doel werd het *Bulletin de la Société de Médecine Mentale* vanaf zijn oprichting in 1873 tot in 1900 geanalyseerd, waardoor de focus op de beginperiode van de *Société* en haar *Bulletin* ligt. In het tijdschrift vinden we informatie terug over de vergaderingen en discussies in de SMMB, analyses van buitenlandse literatuur, rapporten over de werking van psychiatrische instellingen, (inter)nationale congresverslagen, ledenlijsten, kleine aankondigingen en nieuwsberichten. Door het diverse materiaal dat in het *Bulletin* aanwezig is, krijgen we een uitgebreid beeld van wat de SMMB bezighield. Anderzijds moet er ook op worden gewezen dat de inhoud – die steeds in het Frans werd opgetekend – een opgeschoonde versie was van de oorspronkelijke bijeenkomsten[15]. Over de oplage en verspreiding van het *Bulletin* zijn momenteel geen concrete cijfers bekend. Wél weten we dat de leden van de *Société* een abonnement op het *Bulletin* konden nemen[16]. Of nieuwe leden het tijdschrift automatisch ontvingen kunnen we niet met zekerheid zeggen. Volgens Karel Velle gebeurde dit wel, zij het onregelmatig, maar in de statuten van de SMMB is hierover niets opgenomen[17]. Anderzijds weten we dat leden occasioneel een bedankbrief stuurden voor ontvangst van het tijdschrift[18].

Om ook een idee te hebben over hoe buitenlandse verenigingen over de SMMB en de Belgische psychiatrie dachten, zijn naast het *Bulletin* enkele buitenlandse tijdschriften zoals de Nederlandse *Psychiatrische Bladen*, het Britse *Journal of Mental Science*[19] en het Franse *Annales Médico-Psychologiques* bestudeerd.

Hieronder volgt eerst een overzicht van het ontstaan van de SMMB en hoe zij ingebed raakte in een internationale gemeenschap. Daarna staat de (inter)nationale adaptie en transformatie van ideeën en debatten centraal. Deze processen zorgden voor een spanningsveld tussen het nationale en internationale niveau. De wetenschappelijke activiteiten die de SMMB en andere verenigingen ondernamen (conferenties bijwonen en het uitwisselen, lezen en bespreken van nieuw onderzoek) waren immers vooral internationaal van aard, terwijl de verankering van deze sociëteiten en de mate waarin zij veranderingen konden implementeren afhing van de nationale infrastructuur (toestemming van de regering, en de bereidwilligheid van de hoofdverantwoordelijken van psychiatrische instel-

15. Joris Vandendriessche, "Setting scientific standards: publishing in medical societies in nineteenth-century Belgium", *Bulletin of the history of medicine*, 88/4, 2014, 644-645. **16.** 10 franc voor Belgen, 11 franc voor buitenlanders. **17.** Karel Velle, "Het verenigingsleven", 72. **18.** Onder andere: 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue à Bruxelles. La correspondance', *Bulletin*, 3, 1874, 4. **19.** In dit artikel wordt zowel in de tekst als in de voetnoten verwezen naar het *Journal of Mental Science* de naam waaronder het tijdschrift van 1858 tot 1963 gekend was. De jaargangen van het tijdschrift hebben in het online archief van het *Royal College of Psychiatrists* echter de huidige naam *British Journal of Psychiatry* meegekregen.

lingen en universiteiten). Daarnaast zorgde deze verwevenheid er ook voor dat de 'superioriteit' of 'inferioriteit' van sommige naties kwam bloot te liggen en woedde er steeds een onderhuidse strijd om de eigen natie op wetenschappelijk vlak vooruit te helpen. Hiermee samenhangend zorgde dit ook voor een schemerzone tussen de vooruitgang en het stilstaan van het psychiatrische veld omdat de medische wetenschap niet in elk land op eenzelfde tempo vooruitgang leek te bekomen.

1. Miskende psychiaters op zoek naar professionaliteit

De Belgische psychiatrie ontwikkelde zich in een *fin de siècle* klimaat dat in de literatuur geassocieerd wordt met een professionaliseringsdiscours, de medicalisering van de samenleving en een geloof in de wetenschap waarbij empirisch, objectief onderzoek centraal stond. Eveneens kenmerkend was het degeneratiedenken en de pessimistische kijk op de samenleving, die vaak werd aanzien voor een zieke maatschappij die op het punt stond om in te storten door nervositeit, een versneld levenstempo, criminaliteit, alcoholisme, verstedelijking en dergelijke meer, allemaal problemen waar de medische wereld – en zeker de psychiatrie – mee in aanraking kwam[20].

In heel Europa, ook in België, groeide vanaf de jaren 1840 het belang van medische en specialistische verenigingen, die vaak vergezeld werden van een eigen vaktijdschrift[21]. Diverse steden kregen hun eigen medische vereniging – één van de bekendste in België is de *Société de Médecine de Gand* (1834). Daarnaast gingen ook specialisten, waaronder apothekers, patholoog-anatomen, oogheelkundigen en aliënisten zich verenigingen. Deze laatsten legden zich toe op het bestuderen van *la maladie mentale*, een studiegebied van de geneeskunde waar steeds meer artsen belangstelling voor kregen. Het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten waren de eersten die een psychiatrische vereniging oprichtten in respectievelijk 1841 en 1844; Frankrijk en Duitsland volgden in 1852 en 1864, alhoewel zij al decennia eerder over een tijdschrift beschikten[22]. In 1869 volgde België met de oprichting van de *Société de Médecine Mentale de Belgique*. In vergelijking met de voorgenoemde landen was België laat met de ontplooiing van een professioneel psychiatrisch veld, alhoewel ze voorliep op onder andere haar Nederlandse en Italiaanse collega's die respectievelijk in 1871 en 1873 een eigen vereniging zouden oprichten[23].

De SMMB kwam tot stand op initiatief van arts Jean-François Bulckens, voormalig leer-

20. Jo Tollebeek, Geert Vanpaemel, et al., *Degeneratie in België, 1860-1940: een geschiedenis van ideeën en praktijken*, Leuven, 2003, 3-7; Liesbet Nys, Henk de Smaele, et al., "Een medisch object. Veranderingen in menswetenschap, cultuur en politiek", in: Liesbet Nys, Henk de Smaele, et al. (ed), *De zieke natie: over de medicalisering van de samenleving, 1860-1914*, Groningen, 2002, 10-19. **21.** Een overzicht van het tot stand komen van het medische verenigingsleven in België is terug te vinden in: Karel Velle, "Het verenigingsleven", 59-78 en Karel Velle, *De nieuwe biechtvaders*, met name 103-115 en 204-211; Andrew Scull, *Madness in civilization: a cultural history of insanity, from the Bible to Freud, from the madhouse to modern medicine*, Londen, 2015, 218–222; Wannes Dupont, *Free-Floating Evils: A Genealogy of Homosexuality in Belgium*, Antwerpen, Universiteit Antwerpen, proefschrift, 2015, 73-98. **22.** Scull, *Madness in civilization*, 220–222. **23.** Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen en zeden. De opkomst van de psychiatrie in Nederland (1870-1920)*, Rotterdam, 2012, 64–72; Scull, *Madness in civilization*, 222.

ling van Guislain en directeur van de Kolonie te Geel. Met de medewerking van een aantal andere artsen zag de *Société* op 16 september 1869 het levenslicht[24]. Medische verenigingen hadden in de negentiende eeuw als doel het vergroten van de wetenschappelijkheid van hun vakgebied en de belangenverdediging van hun leden. Hiermee gepaard gaand, speelden groepsvorming en *image building* een grote rol[25]. Dit geldt ook voor de SMMB die zich als doel stelde om de ontwikkeling en uitbreiding van de psychiatrie op vlak van patiëntenzorg, scholing, instellingen en wetgeving te bevorderen, maar ook de identiteit van de aliënist en zijn belangen wilde verdedigen. Tot dan toe was er volgens vele gestichtsartsen te weinig ondernomen om de psychiatrie en haar geneesheren op de positie te brengen die hen toekwam, want *"Trop souvent en effet le médecin aliéniste devient la victime de son isolement. La loi lui impose une responsabilité immense; mais [...] le médecin ne parvient à faire admettre ses vues qu'avec une difficulté extrême [...]"*[26].

Voor de Belgische psychiatrie was het niet eenvoudig om erkenning te krijgen en zich als een wetenschappelijk veld te profileren omdat de zorg voor krankzinnigen lange tijd werd gedomineerd door religieuze ordes en artsen slechts geleidelijk aan in de instellingen werden ingezet[27]. De marginale positie van geesteszieken in de maatschappij – ze waren niet beter dan vondelingen of armen – straalde voor een deel ook af op de artsen die zich om hen bekommerden[28]. In Frankrijk had de wet van 1838 ervoor gezorgd dat psychiaters erkend werden door de creatie van staatsinstellingen die onder leiding stonden van bekwame psychiaters[29]. In België nam dit een andere wending. Ondanks het feit dat de wet van 1850 voor een deel gebaseerd was op de Franse, werd het meest fundamentele aspect achterwege gelaten: de staatstussenkomst was minimaal, waardoor vele instellingen privé bleven of in handen waren van religieuze ordes.

De psychiaters kregen bitter weinig erkenning en hun positie en vrijheid binnen de instellingen werden beknot omdat ze onder het (administratief en medisch) gezag van de eigenaren stonden.[30] Vele gestichtsartsen moesten hun baan combineren met een aanstelling in een ander gesticht, aan de universiteit of met een eigen praktijk door de lage verloning[31]. Naast deze moeilijkheden maakte het ontbreken van een gespecialiseerde opleiding hun positie er niet beter op. Tijdens een vergadering van de SMMB in 1875 riep voorzitter Bulckens: *"nous avons aussi pour devoir de sauvegarder et de*

24. 'Gand, le 14 octobre 1869', *Bulletin*, 1, 1873, 5; 'liste des membres', *Bulletin*, 3, 1874, 1-2. **25.** Joris Vandendriessche, "Wetenschapsbeoefening en belangenbehartiging: naar een nieuwe geschiedschrijving voor negentiende-eeuwse medische genootschappen in de Lage Landen", *Studium: Tijdschrift voor Wetenschaps- en Universiteits-geschiedenis | Revue d'Histoire des Sciences et des Universités*, 7/1, 2014, 37-42. **26.** 'Gand, le 1er septembre 1869', *Bulletin*, 1, 1873, 1. **27.** René Stockman and Daniël Peetermans, *Pro deo: de geschiedenis van de christelijke gezondheidszorg*, 2008. **28.** Goedele Hermans, *Collocatie en dwang. Krankzinnigenzorg in België (1850-1900)*, Leuven, KU Leuven, masterproef, 2010, 28 en 89. **29.** Wannes Dupont, *Free-Floating Evils*, 73-74. **30.** Ibid.; 'Gand, le 1er septembre 1869', *Bulletin*, 1, 1873, 1; 'Gand, le 1er avril 1869', *Bulletin*, 1, 1873, 11-12. **31.** Goedele Hermans, *Collocatie en dwang*, 30; Wim Van Waesberghe, "Het Belgische Krankzinnigenbeleid in de XIXde eeuw", *Annalen van de Belgische Vereniging voor Geschiedenis van de Hospitalen en de Volksgezondheid*, 22/1984, 87; Wannes Dupont, *Free-Floating Evils*, 88.

relever au besoin la dignité de notre profession, profession, hélas, trop souvent méconnue !"[32]. Het oprichten van een vereniging was voor de aliënisten een noodzaak geworden om zich professioneel te kunnen ontwikkelen en hun ideeën en mening te laten gelden. Met de oprichting van de SMMB ging het professionaliseringstraject van de Belgische psychiatrie en haar psychiaters van start.

Om als vereniging iets te betekenen voor de Belgische aliënisten, haar instellingen en patiënten, deed de SMMB meer dan het gezamenlijk discussiëren over diverse onderwerpen. Tijdens de negentiende eeuw vormde het uitgeven van tijdschriften een belangrijk onderdeel van de professionele wetenschappelijke cultuur die tot ontwikkeling kwam[33]. Het integraal publiceren van vergaderingen vormde sinds de jaren 1830 een nieuwe vorm van *medical journalism* die in België geïntroduceerd werd door de *Société de Médecine de Gand* en vanaf de jaren 1840 een algemene praktijk werd[34]. In 1870 opperde SMMB-voorzitter A. Vermeulen, werkzaam in de instelling voor vrouwelijke geesteszieken te Gent, het idee om een *publication périodique* op te richten. De leden van de SMMB stemden hiermee in omdat op die manier meer aandacht werd gegenereerd voor hun meningen en visies[35]. Vanaf 1873 verscheen het *Bulletin* vier keer per jaar en droeg zo bij aan het bestaansrecht van de SMMB en de psychiaters die zij vertegenwoordigde. Via het tijdschrift kon de *Société* haar leden en andere geïnteresseerden op de hoogte stellen van haar discussies en vorderingen en uitgroeien tot *"[...] le porte-voix de la Société de Médecine mentale, [...] le téléphone qui parle à la Belgique comme à l'étranger"*[36].

II. Een internationaal landschap

Het gebrek aan erkenning op nationaal vlak zette de *Société* ertoe aan om zoveel mogelijk – in de eerste plaats Belgische – leden te werven omdat ze enkel en alleen door alle gestichtsartsen bijeen te brengen een gezamenlijk front konden vormen om problemen aan te kaarten. Om deel uit te maken van het genootschap werden toekomstige leden aan een kleine inspectie van hun kunde en verwezenlijkingen onderworpen, en moesten ze door twee derde van de aanwezige leden worden aanvaard[37]. Wie werd toegelaten betaalde jaarlijks tien franc voor zijn lidmaatschap[38]. De ledenlijsten in het *Bulletin* geven een mooi overzicht van wie er lid was. Zo telde de vereniging in haar ontstaansjaar drieëntwintig

32. 'Procès-verbal de la séance ordinaire du 4 mai 1875 tenue à Bruxelles au Palais de l'Université', *Bulletin*, 6, 1875, 6. **33.** Joris Vandendriessche, "Setting scientific standards", 626-653; Karel Velle, "Bronnen voor de medische geschiedenis: de Belgische medische pers (begin XIX^de^ eeuw-1940)", *Annalen van de Belgische Vereniging voor Geschiedenis van de Hospitalen en de Volksgezondheid*, 23-24/1985-1986, 67-118. **34.** Joris Vandendriessche, "Setting scientific standards", 634-635. **35.** 'Procès-verbal de la séance du jeudi 6 ocbre 1870 tenue au Palais de l'université de Bruxelles', *Bulletin*, 1, 1873, 21-22. **36.** Uitspraak van Lefebvre in: 'procès-verbal de la séance ordinaire tenue au palais de l'Université à Bruxelles le samedi 25 janvier 1890', *Bulletin*, 56, 1890, 12. **37.** 'Règlement de la Société de Médecine mentale de Belgique', *Bulletin*, 1, 1873, 6; 'Séance tenue à Bruxelles le 12 mai 1870', *Bulletin*, 1, 1873, 17. **38.** 'Règlement de la Société de Médecine mentale de Belgique', *Bulletin*, 1, 1873, 6.

Belgische leden, waarvan er eenentwintig als *membres fondateurs* worden bestempeld[39]. Ze kwamen uit verschillende hoeken van het land en de posities die ze binnen de instellingen bekleedden waren eveneens divers: sommigen waren *médecin* of *médecin-adjoint*; nog anderen bezaten een hogere positie zoals die van *médecin en chef* of *médecin-directeur*[40]. Naast gestichtsarts waren enkelen van hen ook professor.

Volgens historica Rita Schepers was een lidmaatschap bij een vereniging enkel een soort keurmerk[41]. Het verkrijgen van een lidmaatschap fungeerde inderdaad als een erkenning van iemands bekwaamheid, maar de manier waarop Schepers zo'n lidmaatschap voorstelt, lijkt te suggereren dat dit keurmerk een passieve rol speelde en enkel een eenmalige erkenning door iemands *peers* opleverde. Volgens mij speelde lidmaatschap een veel actievere – zij het misschien indirecte – rol zoals hieronder vooral zal blijken uit het informatie- en communicatienetwerk dat ontstond. Te midden van een uitdijend internationaal landschap vormde het leggen van buitenlandse contacten immers een belangrijke basis om zich zowel nationaal als internationaal te profileren. Via het uitreiken van een (ere)lidmaatschap aan binnen- en buitenlanders trachtte de vereniging kennis te vergaren en een achterban te creëren. De contacten die men legde – hetzij op initiatief van de SMMB, hetzij op initiatief van buitenlanders die zich wilden aansluiten – waren een stap in de richting van een internationaal platform om nationale pijnpunten te kunnen aanpakken. De werving en aansluiting van prominente artsen en professoren leverde niet enkel voor de toetredende leden een vorm van erkenning op, maar zorgde ook voor prestige binnen de *Société* en een zekere legitimering naar de buitenwereld toe. In 1875 verkondigde voorzitter Jean Bulckens in zijn inaugurale rede: *"C'est avec bonheur que je vois se grouper autour de nous presque tous les médecins attachés aux asiles d'aliénés de notre pays, c'est avec bonheur que je vois des savants, des illustrations médicales de divers pays s'associer à nos travaux"*[42].

Prominente artsen zoals Alexander Brière de Boismont (Frankrijk, 1870), Nicolaas Donkersloot (Nederland, 1870), Richard Von Krafft-Ebing (Duitsland-Oostenrijk, 1875) en Andrea Verga (Italië, 1881) sloten zich aan. Voor vele aliënisten waren dit geen onbekende namen. Boismont was een gerenommeerd alienist in Frankrijk en daarbuiten. Hij was één van de oprichters van de *Société Médico-Psy-*

39. In de ledenlijsten worden 21 mensen als *membres fondateurs* erkend. Het gaat hier om de artsen: Bulckens, Cornette, De Bruyn, De Bruyne, De Moerloos, Dhooghe, Semal, Ingels, De Smeth, De Windt, Vrebos, Jaques, Lamal, Lefèbvre, Lentz, Moulaert, Sobry, Van de Vyvre, Van den Abeele en Vermeulen. In het verslag van 14 oktober 1869 lezen we echter dat er bij de officiële oprichting van de vereniging maar een deel van deze mensen aanwezig was. Eén van de aanwezigen (Seghers) werd ook niet opgenomen in de latere ledenlijsten, terwijl hij wel bij de oprichting betrokken was. Mogelijk zegt Seghers zijn lidmaatschap al kort na de oprichting van de vereniging op (zeker vóór 1874), waardoor hij niet wordt meegerekend als oprichter. 'Gand, le 14 octobre 1869', *Bulletin*, 1, 1873, 5; 'liste des membres', *Bulletin*, 3, 1874, 1-2. **40.** 'Liste des membres de la Société de Médecine Mentale de Belgique', *Bulletin*, 3, 1874, 1-2. **41.** Rita Schepers, "Om de eenheid van het medisch beroep. Het debat over de specialisatie in België (1900-1940)", *Gewina*, 16,1993, 157. **42.** Uitspraak van Bulckens in: 'Procès-verbal de la séance ordinaire du 4 mai 1875, tenue à Bruxelles au Palais de l'Université, *Bulletin*, 6, 1875, 6.

chologique (SMP) en schreef vele publicaties waaronder een essay over het leven van Jozef Guislain, een feit dat de *Société* niet was ontgaan[43]. Donkersloot was sinds 1859 geneesheer-directeur in een krankzinnigengesticht te Dordrecht en was mede-oprichter en vooraanstaand lid van de *Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* (NMBG). Later zou hij mee aan de wieg staan van de *Nederlandsche Vereniging voor Psychiatrie* (NVP)[44]. Von Krafft-Ebing was zowel hoofd van enkele psychiatrische instellingen als professor aan de universiteit van Straatsburg en Graz en was vooral gekend voor zijn baanbrekend werk *Psychopathia Sexualis*.[45] Verga werd op zijn beurt beschouwd als een van de grondleggers van de moderne Italiaanse psychiatrie en was een van de stichters van het *Archivio italiano per le malattie nervose*[46]. Opmerkelijk is dat buitenlandse aliënisten een substantieel onderdeel vormden van het ledenbestand (grafiek 1). De buitenlandse aangroei concentreerde zich vooral rond 1884-1894 en nam op enkele momenten zelfs grotere proporties aan dan de Belgische toename. Een belangrijke groei concentreerde zich rond 1885, wat te danken was aan het grote succes van het *Congrès de phréniatrie et de neuropathologie*, waarover verder meer.

Het buitenlandse aandeel in de Belgische vereniging ligt opvallend hoger dan dat in de NVP bijvoorbeeld, waar slechts een beperkt aantal mensen honorair lid was[47]. Een reden voor deze 'overdaad' aan buitenlanders in de Belgische vereniging is mogelijk taalgebonden: de geleerde middenklasse sprak in deze periode, zeker in een professionele context, nog overwegend Frans, wat de internationale communicatie in beide richtingen aanzienlijk bevorderde en vergemakkelijkte. Dit geldt niet enkel wanneer het over Franstalige collega's gaat. De briefwisseling van Jules Morel, een belangrijk lid van de SMMB, laat zien dat onder andere Russen, Italianen en ook Amerikanen het Frans tot op zeker hoogte machtig waren[48].

De Nederlandse taal daarentegen werd niet gebruikt in internationale kringen. De meeste buitenlanders waren de taal niet machtig, wat het toetreden tot de Nederlandse vereniging en het lezen van haar blad mogelijk minder aantrekkelijk maakte. Niettemin moeten de Nederlanders zelf minstens één *lingua franca*

43. René Semelaigne, "Brierre de Boismont", in: (ed), *Les pionniers de la psychiatrie Française avant et après Pinel*, Parijs, 1930, 237; 'Séance tenue a Bruxelles le 12 mai 1870', *Bulletin*, 1, 1873, 17. **44.** Harry Oosterhuis en Marijke Gijswijt-Hofstra, *Verward van geest en ander ongerief. Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)*, Houten, 2008, 64-65; 'In memoriam N.B. Donkersloot', *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 34, 1890, 248. **45.** Hildburg Kindt, "Richard Freiherr von Krafft-Ebing", *Website Neue Deutsche Biographie*, https://www.deutsche-biographie.de/gnd118715399.html#ndbcontent, 15 augustus 2016. **46.** Paola Zocchi, "Andrea Verga", *Website van Archivio storico della psicologia italiana*, http://www.aspi.unimib.it/collections/entity/detail/153/, 15 augustus 2016. **47.** Deze uitspraak is gebaseerd op een tabel van de leden van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie tussen 1871-1920 die gepubliceerd is in: Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen en zeden*, 262 (tabel 2). In deze tabel wordt enkel een onderscheid gemaakt tussen gewone en honoraire leden. Een honorair lidmaatschap werd meestal (maar niet uitsluitend) aan buitenlanders uitgereikt. Op basis hiervan beschikken we dus enkel over een indicatie van het aantal buitenlanders in de NVP. **48.** Morel, bijvoorbeeld was ook het Nederlands, Engels en Duits tot op zekere hoogte machtig. Briefwisseling van Jules Morel, Vooral Betreffende Psychiatrie En Psychiatrische Instellingen (Universiteitbibliotheek Gent, BHSL.HS.2830, V1-V3).

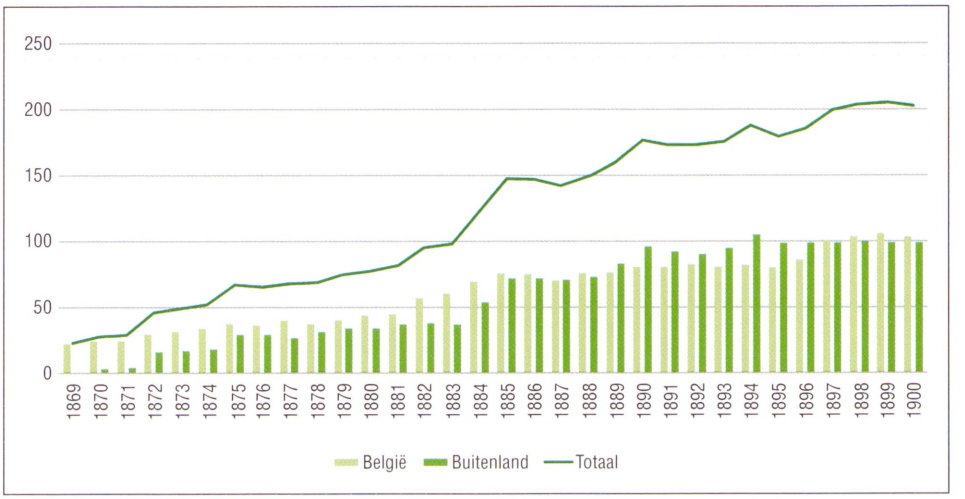

Absolute ledenaantallen van de SMMB tijdens de negentiende eeuw.

– het Frans, Duits of Engels – in meer of mindere mate machtig zijn geweest omdat het anders onmogelijk was om met buitenlandse collega's te communiceren, te participeren in congressen of buitenlandse literatuur te analyseren en bespreken. Verder onderzoek moet een afdoende verklaring geven voor deze discrepantie tussen het aantal buitenlandse leden in beide verenigingen en de rol die taal speelde bij het uitwisselen van kennis.

Verder toont de diversiteit van de nationaliteiten aan dat de SMMB zichzelf meer en meer internationaal kenbaar maakte. Connecties beperkten zich niet tot psychiaters uit omringende landen zoals Nederland, Duitsland en Frankrijk, al waren deze in talrijkere mate aanwezig. Daarnaast waren er leden aangesloten uit Italië, het Verenigd Koninkrijk, Scandinavië, Zwitserland, het Groothertogdom Luxemburg, Rusland en Oostenrijk-Hongarije. De SMMB genoot bovendien een zekere bekendheid in verderaf gelegen gebieden want tegen het einde van de negentiende eeuw reikten de connecties ook tot in de Verenigde Staten, Canada en Argentinië.

Buitenlandse aliënisten sloten zich aan om op de hoogte te blijven van de activiteiten en vorderingen van de SMMB, al dan niet via het *Bulletin* dat ze konden ontvangen. Sommige buitenlandse artsen gebruikten hun lidmaatschap om actief te participeren in de vereniging. Onder andere de prominente Nederlandse arts Johannes Ramaer – gestichtsarts te Den Haag en Delft en tevens medeoprichter van de NMBG en de NVP[49] – liet de *Société* in 1874 weten dat hij van zijn honorair lidmaatschap wilde profiteren om af en toe de vergaderingen bij te wonen[50]. De Canadese

49. Harry Oosterhuis en Marijke Gijswijt-Hofstra, Verward van geest en ander ongerief, 64-65; P.H. Simon Thomas, "Ramaer Johannes Nicolaas", in: P.J. Blok and P.C. Molhuysen (ed.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, 1918, 1111-1112. **50.** 'Séance ordinaire du 14 octobre 1874, tenue à Bruxelles', *Bulletin*, 5, 1875, 7.

Arthur Vallée, professor aan de Laval universiteit en arts in de instelling van Beauport, en Edmond-Joseph Bourque, professor in Montreal, waren tijdens een congres in Parijs zodanig onder de indruk van het werk van de *Société*, dat zij hun medewerking hieraan wilden verlenen en eveneens hun wens tot lidmaatschap uitdrukten[51]. Het aantrekken van (buitenlandse) leden was voor de SMMB een belangrijke manier om hun imago op te bouwen, vaste voet aan de grond te krijgen en zichzelf op professioneel en wetenschappelijk vlak te ontwikkelen.

Nog een functie van buitenlandse aansluitingen was het tot stand komen van een informatie- en communicatienetwerk waarlangs men uitgebreid op de hoogte bleef van nieuwe ontwikkelingen, congressen, bijeenkomsten, wedstrijden en het carrièreverloop van de leden. Cruciaal in het kennisnetwerk van de SMMB was de uitwisseling van literatuur. De Belgische psychiatrie stond nog in haar kinderschoenen en hoopte zo antwoorden te krijgen op de vragen waarmee ze werd geconfronteerd. In 1874 zetten de Nederlandse arts A. Van der Swalme (geneesheer in de instelling te Delft), de Duitse psychiater Johann Erlenmeyer (oprichter van de instelling te Bendorf en medeoprichter van de *Gesellschaft für Psychiatrie und gerichtliche Psychologie)* en de SMMB de eerste stap om tijdschriften uit te wisselen.

De *Société* begon met het verzamelen van een bibliotheek en via haar internationaal netwerk zou ze via aankopen maar vooral door middel van schenkingen een continue stroom aan publicaties ontvangen[52]. Deze literatuur werd eerst opgeborgen in de bibliotheek van het Guislain-instituut, later onderhandelden ze over een samenwerking met de *Office International de Bibliographie* omdat hun bibliotheek te omvangrijk werd[53]. In 1898 beschikte de *Société* over een collectie van om en bij de 884 boeken en diverse tijdschriftcollecties[54]. Publicaties, gaande van pamfletten, over rapporten tot omvangrijke onderzoeken, waren voor de vereniging belangrijk om inzicht te krijgen in wat er in de rest van de wereld speelde en in welke mate bevindingen konden geïmplementeerd worden in de Belgische psychiatrie. De oprichting van een bibliotheek bevorderde de kennisoverdracht en hielp bij het zoeken naar een professionele omkadering van het psychiatrisch beroep.

De uitwisseling van informatie en het op de hoogte blijven van wat er in andere lan-

51. 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue au Palais de l'Université à Bruxelles, le samedi 26 octobre 1889. Rapports de candidatures', *Bulletin*, 55, 1889, 399. **52.** 'Séance ordinaire du 6 mai 1874, tenue aux Halles à Louvain', *Bulletin*, 5, 1874, 7-8. **53.** 'Séance ordinaire du 14 octobre 1874 tenue à Bruxelles. Correspondance', *Bulletin*, 5, 1875, 8-9; 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue au Palais de l'Université à Bruxelles, le samedi 27 avril 1895. Question de la bibliothèque et du local', *Bulletin*, 77, 1895, 141 ; 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue au Palais de l'Université à Bruxelles, le samedi 27 janvier 1894. Motion d'ordre', *Bulletin*, 72, 1894, 11 ; 'Projet de règlement de la bibliothèque de la Société de Médecine Mentale', *Bulletin*, 84, 1897, 111. **54.** 'Catalogue de la bibliothèque de la Société de Médecine Mentale de Belgique', *Bulletin*, 88 (annex), 1898, 1-173. **55.** 'Variétés. Société phréniatrique Belge', *Annales médico-psychologiques*, 2, 1869, 493-494; 'Bulletin de la Société de Médecine Mentale de Belgique: Nos. 1-4, 1873', *Journal of Mental Science*, January 1876, 630-632; 'Dr. Benjamin Constant Ingels: Honorary Member of the British Medico-Psychological Association', *Journal of Mental Science*, July 1886, 307-308; 'Classification of Insanity', *Journal of Mental Science*, July 1886, 233-234.

den speelde, gebeurde niet enkel binnen de SMMB. In bijvoorbeeld de *Annales Médico-Psychologiques* en het *Journal of Mental Science* – respectievelijk het tijdschrift van de Franse SMP en de Britse *Medico-Psychological Association* (MPA) – komen we kleine en grote, hoogstwaarschijnlijk uit het *Bulletin* vertaalde, berichten tegen over België, de SMMB en haar leden. De oprichting van de *Société* ging bijvoorbeeld niet onopgemerkt voorbij in het Franse tijdschrift en de Britse vereniging bracht onder andere verslag uit over Belgische congressen en SMMB-vergaderingen[55].

III. Le modèle à suivre

Een geschikte barometer om de invloed van buitenlandse auteurs/verenigingen en hun literatuur/tijdschriften te meten, is de mate waarin hun kennis binnen de *Société* in omloop was. Zowel voor interne zaken (zoals de oprichting van een bibliotheek) als voor het verwerven van gespecialiseerde kennis om medische en professionele problemen het hoofd te bieden, liet de *Société* zich inspireren door haar buurlanden. In wat volgt wordt gefocust op drie kwesties die frequent besproken werden in het *Bulletin* en duidelijk weergeven waar de SMMB zich om bekommerde: de opvang van geesteszieke criminelen, het gebrek aan scholingsmogelijkheden voor psychiaters en het verplegend personeel, en het belang van een degelijke (wetenschappelijke) infrastructuur in de instellingen. Deze casestudies laten zien dat nationale en internationale tendensen steeds met elkaar vervlochten waren maar tegelijkertijd op gespannen voet met elkaar stonden[56]. Dit is te wijten aan het feit dat buitenlandse ideeën in grote getale in omloop waren, maar op een nationaal niveau niet altijd aanvaard werden of de nationale infrastructuur het niet toeliet om deze te implementeren. Daarnaast zorgde deze wisselwerking ervoor dat de eigen superioriteit bevestigd dan wel ondermijnd werd en respectievelijk de wetenschappelijke successen en de tekortkomingen van een natie bloot legden[57].

De balans tussen criminaliteit en geestesziekte was een complexe vraag die in Europa al geruime tijd speelde en stof tot discussie was in zowel de politieke, rechterlijke als medische sfeer[58]. Was een geesteszieke schuldig aan/verantwoordelijk voor zijn misdrijven? Wat moest er met zulke geesteszieke criminelen gebeu-

56. Davide Rodogno, Bernhard Struck en Jakob Vogel, "Introduction", in: Davide Rodogno, Bernhard Struck en Jakob Vogel (ed.), *Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s*, New York Oxford, 2014, 1-4; Mark Walker, "The 'national' in international and transnational science", *The British Journal for the History of Science* 45, 2012, 359-376. **57.** Rodogno, Struck en Vogel,"Introduction", 2-3. Walker, "The 'national'in international and transnational science", 372. **58.** Het zou interessant zijn dit thema met een transnationale invalshoek verder uit te diepen maar dat zou hier te ver leiden. Harry Oosterhuis, *Verziekte zenuwen en zeden*, 207-228; Mary Gibson, "Forensic psychiatry and the birth of the criminal insane asylum in modern Italy", *International Journal of Law and Psychiatry*, 37/1, 2014, 117-126; Hilde Dahl, "'Insane criminals'and the 'criminally insane': criminal asylums in Norway, 1895–1940", *History of Psychiatry (FirstOnline)*, 9 februari 2017, 1-16; Patricia Alleridge, "Criminal insanity: Bethlem to Broadmoor", *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 67/9, 1974, 897-904; Pauline Prior, "Prisoner or patient? The official debate on the criminal lunatic in nineteenth-century Ireland", *History of Psychiatry*, 15/2, 2004, 177-192; Hanne Coenegrachts, *Recht op zorg? De rechtspositie van geïnterneerden*, Gent, Universiteit Gent, Masterproef, 2013, 10-11.

ren? In België, en hetzelfde geldt in andere landen, waren er vóór 1850 geen duidelijke wetten die de opname of opsluiting van krankzinnigen regelden[59]. Er werd bovendien geen onderscheid gemaakt tussen 'gewone' geesteszieken en geesteszieken die criminele feiten hadden gepleegd; ze werden (in de meeste gevallen) samen in één instelling geplaatst waar op dat moment vaak weinig aandacht was voor hun welzijn[60]. In 1850 komt in België de *loi sur le* régime des *aliénés* tot stand en trad de arts iets nadrukkelijker op het toneel: het was zijn taak om vast te stellen of iemand al dan niet geestesziek was.[61] Zowel bij deze wet als met de aanpassingen van 1875 bleef de positie van de psychiater in de instellingen vaag en wat betreft geesteszieke criminelen werd er eveneens niets veranderd[62].

Niet enkel de politiek had een mening over deze kwestie, ook de aliënisten hadden sinds de jaren 1850, maar vooral tussen 1870 en eind 1890, geprobeerd om hun mening kenbaar te maken. De meest gehoorde mening onder psychiaters in Europa, en ook in België, was dat geesteszieke criminelen in de eerste plaats ziek waren en vooral het medische karakter moest primeren[63]. Anderzijds werd het plaatsen van delinquente geesteszieken in een gewone psychiatrische instelling onhoudbaar en bracht dit heel wat problemen met zich mee: de veiligheid en de rust van andere geesteszieken en de veiligheid van het personeel kwamen in het gedrang en bovendien deed het de reputatie van de gestichten geen goed[64].

De uitbouw van instellingen voor geesteszieke criminelen was dus noodzakelijk. In de zittingen van de SMMB ontstond hierover een polemiek waarbij Belgische en buitenlandse ideeën zorgvuldig werden geëvalueerd[65]. Ze verwezen bijvoorbeeld naar Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Rusland, waar men niet afzijdig stond tegenover de creatie van speciale instellingen of naar het befaamde *Broadmoor*. België moest zich dringend aan deze voorbeelden spiegelen, maar in 1887 betreurde de *Société* dat, ondanks haar vraag om stappen te onder-

59. Michel van de Kerchove, "Discours juridique et discours psychiatrique. Aux sources de la loi de défense sociale", *Droit et société*, 3/1, 1986, 230-231. **60.** Michel van de Kerchove, "Le juge et le psychiatre. Evolution de leurs pouvoirs respectifs", in: Ph. Gérard, F. Ost, et al. (ed.), *Fonction de juger et pouvoir judicaire. Transformations et déplacements*, Brussel, 1983, 313-318 en 329-330. **61.** Goedele Hermans, *Collocatie en dwang*, 40. **62.** Michel van de Kerchove, "Le juge et le psychiatre", 329-330 en 346. **63.** 'Discussion sur les mesures à prendre à l'égard des aliénés dits criminels', *Bulletin, 47,* 1887, 17-94 e.v.; Mary Gibson, 'Forensic psychiatry', 117-126; Hilde Dahl, "'Insane criminals'", 1-16; Pauline Prior, "Prisoner or patient?", 179-182; Oosterhuis en Sijkhuis, *Verziekte zenuwen*, 214-228. In Nederland waren niet alle aliënisten de mening toegedaan dat het medische/verzorgende karakter moest primeren (o.a. Deventer, Telleghen, Cowan), maar dat de bescherming van de maatschappij voorop moest staan (o.a. Ramaer, Jellgersma en Winkler). **64.** 'Discussion sur les mesures à prendre à l'égard des aliénés dits criminels', *Bulletin, 47,* 1887, 17-94 e.v. ; H. Oosterhuis en J. Sijkhuis, *Verziekte zenuwen*, 225; H. Oosterhuis en A. Loughnan, "Madness and crime: Historical perspectives on forensic psychiatry Introduction", *International Journal of Law and Psychiatry* 37/1, 2014, 7. **65.** Lentz, 'Considérations sur la relation du crime avec la folie', *Bulletin*, 32, 1884, 29-34; Lentz, 'Quelques mots à propos des aliénés criminels', *Bulletin*, 41, 1886, 7-17; 'Aliénés criminels. Des mesures à prendre à leur égard', *Bulletin*, 46, 1887, 48-50; 'Discussion sur les mesures à prendre à l'égard des aliénés dits criminels', *Bulletin, 47,* 1887, 17-94 e.v.; 'Discussion sur la responsabilité morale et pénale devant l'expertise médicale', *Bulletin, 62,* 1891, 288-300.

nemen, *"[...] nous ne sommes point parvenus à vaincre l'inertie gouvernementale. Déjà d'autres pays nous ont distancés"*[66].

Doorheen Europa werden de pleidooien van de aliënisten met (beperkt) succes gehoord binnen de politieke kringen. Ierland was één van de eersten die in 1850 een eigen instelling voor de *criminal insane* kreeg[67]. Engeland zou een tiental jaar later (in 1863) Broadmoor openen. In Italië lobbyden psychiaters als Lombroso, Tamburini en Biffi voor de oprichting van speciale instellingen, maar zij kregen op wettelijk vlak het deksel op hun neus[68]. Ondanks dit gebrek aan wetgeving werden er in Italië wel al instellingen voor criminele geesteszieken opgericht (de eerste in 1876) onder de aegis van Martino Beltrani Scalia. Noorwegen zou na een discussie in het parlement in 1894 zijn eerste *Kriminalasylet* krijgen, gebaseerd op het Engelse voorbeeld[69]. Deze (voorlopige) instelling voldeed in de praktijk echter niet helemaal aan wat de psychiaters in gedachten hadden: de voormalige penitentiaire instelling had nog te veel het karakter van een gevangenis, maar bleef toch tot 1963 in werking.

In België was het vooral minister van Justitie Jules Le Jeune, vanaf 1894 erelid van de *Société*, die een duidelijke appreciatie toonde voor het werk van de vereniging. De SMMB kreeg eind jaren 1880 de kans haar standpunten toe te lichten aan Le Jeune en, via hem, in de Kamer en de Senaat. Hierbij werd steevast naar andere landen verwezen om het belang van verandering te benadrukken[70]. Maar net zoals in 1837 bij het voorstel van Thonissen om een *prison hospice* te creëren, waren de leden van de Kamer en de Senaat wederom niet overtuigd en werd het voorstel van Le Jeune verworpen[71]. In 1891 werd er een *annex médecine mentale* toegevoegd aan enkele gevangenissen, maar daar was de *Société* geen grote voorstander van: ze zag liever de creatie van een aparte instelling. Hoewel de SMMB als psychiatrische vereniging het enige orgaan was dat met de overheid in dialoog kon treden, betekende dat niet dat de leden er ook in slaagden hun ideeën in een wettelijk kader te vertalen. De Belgische aliënisten werden op zijn minst gehoord en boekten een zekere vooruitgang. De NVP toonde zich alvast erg enthousiast over de vorderingen in België: "Eere aan de Belgische

66. Uitspraak van Héger in: 'Discussion sur les mesures à prendre à l'égard des aliénés dits criminels, *Bulletin*, 47, 1887, 22. **67.** Prior, "Prisoner or patient?", 178. **68.** Mary Gibson, "Forensic psychiatry", *International Journal of Law and Psychiatry*, 37, 2014, 121-123. **69.** Hilde Dahl, "'Insane criminals'",5-6. **70.** Semal, 'Communication', *Bulletin*, 48, 1888, 12-16; 'Discours de MM. Thiriar, Bonnet et le Ministre de la Justice sur la création d'un asile pour aliénés, dits criminels, et sur les dangers de l'hypnotisme', *Bulletin*, 48, 1888, 77-94; 'Variétés. Organisation d'asiles spéciaux pour l'internement des aliénés condamnés aux travaux forcés, à la réclusion ou à l'emprisonnement correctionnel, des aliénés dangereux et des malades détenus préventivement ou condamnés aux travaux forcés, à la réclusion ou à l'emprisonnement correctionnel', *Bulletin*, 58, 1890, 376; Lien Merken, *L'union fait la force*, 28. **71.** Michel van de Kerchove, "Le juge et le psychiatre", 347; 'Discours de MM. Thiriar, Bonnet et le Ministre de la Justice sur la création d'un asile pour aliénés, dits criminels, et sur les dangers de l'hypnotisme', *Bulletin*, 48, 1888, 77-94; Karel Velle, "De misdaad als kwaal", in: Liesbet Nys, Henk de Smaele, et al. (ed), *De zieke natie: over de medicalisering van de samenleving, 1860-1914*, Groningen, 2002, 344-347; Donald Weber, *Homo criminalis: Belgische parlementsleden over misdaad en strafrecht, 1830-1940*, Brussel, 1996, 101-102.

société de médecine mentale [sic], die zich voor deze zaak veel moeite heeft gegeven, maar nu ook hare pogingen [...] schitterend bekroond ziet"[72]. Nederland zelf stelde het probleem van de geesteszieke crimineel in de jaren 1880 aan de kaak, maar het pleidooi van de Nederlandse aliënisten om krankzinnige misdadigers niet te bestraffen maar aan een morele behandeling te onderwerpen en ze in een 'gevangenisgesticht' onder te brengen, werd in Nederland lange tijd niet gehoord door de regering. Pas in 1910 werd de instelling te Medemblik omgevormd tot gerechtelijk krankzinnigengesticht[73].

Naast de gebrekkige huisvestiging voor geesteszieke criminelen kampten de psychiaters met een acuut gebrek aan scholingsmogelijkheden. De artsen die werkzaam waren in instellingen voor geesteszieken hadden enkel een algemene medische opleiding genoten waarin weinig tot geen aandacht was voor psychiatrie. Wie zich toelegde op het behandelen van geesteszieken moest zijn kennis over *les maladies mentales* opdoen in de gestichten zelf en leren van de artsen die er werkzaam waren. Doorheen de negentiende eeuw werden hier en daar pogingen gedaan om toekomstige artsen meer kennis mee te geven[74]: Jozef Guislain gaf in 1849 aan de universiteit van Gent een cursus psychiatrie maar deze werd al na een jaar opgeschort door een gebrek aan geïnteresseerde studenten. Enkel aan de universiteit van Leuven werd sinds 1839 op regelmatige basis een theoretisch vak over psychiatrie gegeven. De cursus was echter niet verplicht en kon ook hier op weinig interesse rekenen.

Rond de jaren 1870 startte professor Joseph De Smeth (lid van de SMMB sinds 1869) met het geven van een klinische cursus in het Sint-Janshospitaal en in 1891 kreeg professor Xavier Francotte (lid van de SMMB sinds 1890) de toestemming om een klinische cursus aan de universiteit van Luik op te zetten. Aan de universiteit van Gent zou een cursus psychiatrie tot in 1923 op zich laten wachten. Dit probleem was niet enkel eigen aan België, ook psychiaters uit andere landen kampten met soortgelijke dillema's. In Nederland bijvoorbeeld had de NVP zich als doel gesteld om psychiatrische leerstoelen en cursussen aan de Nederlandse universiteiten te bewerkstelligen, maar dit kwam eveneens traag op gang: in 1893 werd een eerste aanstelling in de psychiatrie en neurologie gecreëerd aan de Rijksuniversiteit van Utrecht, later zouden Leiden en Groningen volgen[75].

Al deze kleine initiatieven waren een stap in de goede richting maar bleken in België niet voldoende om toekomstige aliënisten van het nodige inzicht te voorzien. Enerzijds door de matige interesse en anderzijds omdat de aliënisten ook hier op beperkingen van de privégestichten stoten. Morel beklaagde zich erover dat, voor een functie die van onmetelijk belang was, het onaanvaardbaar was dat de eigenaren van de instellingen het laatste woord hadden wat betreft de artsen die zij aannamen en dat nergens bij wet was gere-

72. 'De Belgische minister van justitie en de krankzinnige misdadigers', *Psychiatrische Bladen*, IX, 1891, 316. **73.** Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen en zeden*, 214-228. **74.** Wannes Dupont, *Free-Floating Evils*, 91-95. **75.** J.L.M. Vos, "De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie: 140 jaar laveren tussen differentiatie en integratie", *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 53/11, 2011, 828-829.

geld dat deze psychiaters een bewijs van hun kunde moesten voorleggen[76]. Verder stelde hij vast dat alle medische faculteiten in Engeland, Duitsland, Oostenrijk, Italië, Rusland en de Verenigde Staten een leerstoel psychiatrie hadden, maar dat deze in België nog steeds afwezig was. De discussies in de SMMB maken duidelijk dat het gebrek aan opleiding hen de ogen uitstak: *"Les médecins aliénistes de notre pays peuvent-ils rester les bras croisés devant les progrès réalisés chez nos voisins?"*[77]. Maar hoe ze ook hun best deden, het idee om een opleiding voor aliënisten te creëren viel in dovemans oren. Pas in 1921 werd het verplicht om een theoretische en praktische cursus psychiatrie te volgen als onderdeel van het medisch curriculum[78].

Ondanks het ontbreken van een psychiatrische opleiding, waren de aliënisten overtuigd van hun competenties als arts. De bekwaamheid van het verplegend personeel was volgens de psychiaters echter ondermaats en hinderde de professionele werking van de aliënist en de instellingen. De meesten onder hen hadden geen enkele training gehad, een probleem waar zowel Belgische als buitenlandse psychiaters mee worstelden[79]. Het verplegend personeel was aan het begin van de negentiende eeuw in eerste instantie vooral lid van religieuze ordes en de laïcisering hiervan gebeurde in België pas in de twintigste eeuw, erg laat in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk, waar dit al op het einde van de negentiende eeuw veranderde[80]. Het personeel trad in eerste instantie op als een soort bewaker (*gardien*): een oogje in het zeil houden stond voorop, het behandelen van de geesteszieken was minder belangrijk[81]. Doorheen de negentiende eeuw zou dit veranderen en kwam de zorg en het medische karakter centraler te staan. Tot het einde van de negentiende eeuw stonden de *gardiens* in voor de verzorging van de geesteszieken. Maar door het gebrek aan opleiding waren zij, volgens de aliënisten, niet in staat om op een correcte manier met de geesteszieken om te gaan en wisten ze te weinig af van psychische ziektes en anatomie om op een degelijke manier te rapporteren aan de artsen.

Om een oplossing te zoeken voor het ondermaats functioneren van het personeel ging de SMMB te rade in het buitenland: het *Bulletin* is doorspekt met de diverse hulpmiddelen die in omloop waren. Midden jaren 1880 en begin jaren 1890 opperde Jan Alexander Peeters, geneesheer-directeur in de Kolonie te Geel, dat België nog te weinig navolging gaf aan buitenlandse ideeën[82]. Morel wees op

76. 'Allocution du président [Dr. Jules Morel]', *Bulletin*, 77, 1895, 131-133. **77.** 'Allocution du président [Dr. Jules Morel]', *Bulletin*, 77, 1895, 133. **78.** Wannes Dupont, *Free-Floating Evils*, 95. **79.** Jules Morel, 'L'enseignement professionnel des gardiens dans les asiles d'aliénés', *Bulletin*, 74, 1894, 472-482; 'Discussion du rapport de MM. Morel et Peeters sur le vade-mecum à l'usage des gardiens d'asiles', *Bulletin*, 80, 1896, 14-29.; 'Nursing in Belgian Asylums', *Journal of Mental Science*, July 1897, 545-546. **80.** Benoît Majerus, "Surveiller, punir et soigner? Pratiques psychiatriques en Europe de l'Ouest du XIXe siècle aux années 1950", *Histoire, médecine et santé*, 7, 2015, 59; Mélanie De Brouwer and Anne Roekens, "Évolutions et permanences du personnel soignant", in: Anne Roekens (ed), *Des murs et des femmes. Cent ans de psychiatrie et d'espoir au Beau-Vallon*, 2014, 132. **81.** Benoît Majerus, "Een fragmentarische geschiedenis", 93; Benoît Majerus, "Surveiller, punir et soigner?", 56-57. **82.** 'La manière spéciale de former les infirmiers des asiles d'aliénés. Par le docteur Campbell Clark. Analyse par le Dr. J.A. Peeters', *Bulletin*, 36, 1885, 87; 'L'instruction professionnelle', *Bulletin*, 64, 1892, 135.

zijn beurt op de uitstekende resultaten die het Verenigd Koninkrijk had bereikt via het instellen van examens, het feit dat in Duitsland de opleiding voor *gardiens* gegeneraliseerd was en dat in de Verenigde Staten elke instelling met een beetje aanzien zijn eigen opleiding had[83]. Ook Nederland ondernam stappen naar aanleiding van het Engelse en Amerikaanse succes[84]. De uitgebreide uiteenzettingen over positieve buitenlandse resultaten waren een manier om aan te tonen dat België dringend iets moest ondernemen.

Ook internationaal werden de Belgische problemen wat betreft de scholing van het personeel opgepikt. Het *Journal of Mental science* merkte in 1897 op dat *"It is extraordinary that Belgium should lag behind in this department of mental science"*, aangezien ze op andere vlakken immers wel vooruitgang hadden geboekt[85]. Nog volgens de Britten leek het erop dat de *Société* vooral vreesde dat het verplegend personeel zou worden omgevormd tot *demi-savants* en dat het onderwijzen van het personeel daarom nog niet tot ontwikkeling was gekomen[86]. Na heel veel discussie oordeelde de SMMB dat, omwille van organisatorische redenen, een professionele opleiding binnen de instellingen niet mogelijk was. In Frankrijk en Nederland kwamen de eerste scholen voor verzorgend personeel respectievelijk in 1877 en 1901 tot stand[87]. In België gebeurde dit voor krankzinnigenverzorgers pas enkele jaren later[88]. Ook hier is de afwezigheid van de overheid opmerkelijk, want een wettelijk diploma voor psychiatrisch verplegend personeel vond in België pas ingang in 1913[89].

Het uitwerken van een handboek voor de *gardiens* was volgens de SMMB wel mogelijk en bovendien dringend en noodzakelijk. Er waren in België al eerder enkele stappen genomen voor het vormen van het verplegend personeel, maar dit betrof vaak initiatieven op het niveau van de gestichten zelf en was sterk gebonden aan de inspanningen van de artsen: Benjamin Ingels, geneesheer in het Guislain-instituut, vertaalde in 1863 de instructies van de Pruisische arts Willing voor zijn eigen personeel; de instelling van Doornik beschikte over een klein reglement met instructies en Peeters gaf in Geel lezingen over de verzorgingstaken van zijn *nourriciers*[90]. Momenteel weten we niet óf en welke handleidingen gebruikt werden in de Belgische instellingen, hiervoor is verder onderzoek nodig.

Onder de leden ontstond een verhitte discussie over de structuur en thema's die dienden geïntegreerd te worden. Lentz, medeoprichter van de *Société* en geneesheer-directeur in de instelling te Doornik, concludeerde *"Comme nous l'avons dit M. Morel, il existe chez nos voisins, de nombreux vade-mecum dont la*

83. Jules Morel, 'L'Enseignement professionnel des Gardiens dans les asiles d'aliénés', *Bulletin*, 74, 1894, 478. **84.** Jules Morel, 'L'enseignement professional des gardiens dans les asiles d'aliénés', *Bulletin*, 74, 1894, 478-478; 'Discussion du rapport de MM. Morel et Peeters sur le vade-mecum à l'usage des gardiens d'asiles, *Bulletin*, 80, 1896, 19. **85.** 'Nursing in Belgian Asylums', *Journal of Mental Science*, July 1897, 546. **86.** 'Nursing in Belgian Asylums', *Journal of Mental Science*, July 1897, 546. **87.** Benoît Majerus, "Surveiller, punir et soigner?", 57. **88.** Corina Dhaene en Lieve Dhaene, *Sint-Jozef Kortenberg van "Maison de santé" tot Universitair Centrum, 145 jaar zorg voor geesteszieken, 1850-1995*, Leuven, 1995, 137; René Stockman en Daniël Peetermans, *Pro deo: de geschiedenis van de christelijke gezondheidszorg*, Leuven, 2008, 110-111. **89.** Corina Dhaene en Lieve Dhaene, *Sint-Jozef Kortenberg*, 137; René Stockman en Daniël Peetermans, *Pro deo*, 110-111. **90.** 'L'instruction professionnelle', *Bulletin*, 64, 1892, 135.

rédaction est terminée. Pourquoi ne les examinerions-nous pas?"[91]. Het *Journal of Mental Science* berichtte hierover dat *"Dr. Morel thought it impossible to produce a satisfactory book without following nearly the same plan as that found necessary by the Medico-Psychological Association of Great Britain"*[92]. De poging tot de creatie van een vademecum geeft haarscherp weer hoe sterk de buitenlandse, in dit geval vooral Britse, beïnvloeding was.

Het buitenlandse gedachtegoed werd echter ook met een kritische noot ontvangen. Cuylits Junior, sinds 1876 arts in de instelling van Evere, wees er bijvoorbeeld op dat niet alles wat in het Verenigd Koninkrijk gebeurde bewonderenswaardig was en dat het gevaarlijk kon zijn om initiatieven zonder aanpassingen in België te implementeren[93]. Buitenlandse voorbeelden werden dus zeker niet lukraak of zonder enig debat overgenomen. Het vade-mecum-project werd in 1896 echter lauw ontvangen bij de instellingsdirecteuren, waarop het project van de agenda verdween[94]. Ondanks de moeilijkheden van de *Société* om haar ideeën te realiseren bleef ze overtuigd van het belang van dergelijke initiatieven en volgde zij deze op de voet. In 1898 stelde Morel vast dat er nog maar weinig landen waren die zich niet actief bekommerden om de verzorging van geesteszieken, maar dat België hier een betreurenswaardige uitzondering op vormde. Buurland Nederland had immers op één jaar tijd maar liefst drie handleidingen uitgegeven en diverse projecten ondernomen[95].

Het belang van infrastructuur speelde niet enkel mee wanneer het ging over de rol en de opleiding van de arts of de bekwaamheid van het personeel[96]. Het omvatte ook de gestichten zelf, die op vlak van patiëntencomfort nog vaak veel te wensen overliet. Al sinds de beginjaren beargumenteerden de Belgische aliënisten dat een degelijke infrastructuur in de instellingen noodzakelijk was. Hieraan werd door de wet van 1850 – en later die van 1875 – in beperkte mate tegemoet gekomen door bijvoorbeeld het instellen van controleorganen, minimumnormen op vlak van architectuur en de behandeling van patiënten[97]. Maar in 1873 klaagde de SMMB nog steeds dat de instellingen te veel op gevangenissen leken en er bijvoorbeeld geen tot weinig ontspanningsmogelijkheden voor de geesteszieken waren[98]. Daarnaast wezen de aliënisten erop dat er in de instellingen – vooral diegene die in private handen waren – een gebrek aan

91. 'Discussion du rapport de MM. Morel et Peeters sur le vade-mecum à l'usage des gardiens d'asiles, *Bulletin*, 80, 1896, 28. **92.** 'The progress of Psychiatry in 1896', *Journal of Mental Science*, April 1897, 386. **93.** 'Discussion du rapport de MM. Morel et Peeters sur le vade-mecum à l'usage des gardiens d'asiles', *Bulletin*, 80, 1896, 28; 'Motion d'ordre', *Bulletin*, 85, 1897, 118-119. **94.** Tot 1900 wijst niets erop dat het project alsnog tot stand komt. Verder onderzoek kan aantonen of het project werd hernomen. 'Discussion du rapport de MM. Morel et Peeters sur le vade-mecum a l'usage des gardiens d'asiles', *Bulletin*, 80, 1896, 26; 'The nursing of the insane', *Journal of Mental Science*, April 1897, 386. **95.** Jules Morel, 'Bibliograhie. Instruction professionnelle des gardiens', *Bulletin*, 91, 1898, 410. **96.** 'Allocution du président [Dr. Jules Morel]', *Bulletin*, 77, 1895, 129-132; Jules Morel, 'Bibliographie. Rapport sur la situation des asiles d'aliénés (1883-1892)', *Bulletin*, 81, 1896, 246-248 en 349-362. **97.** Benoît Majerus, "Een fragmentarische geschiedenis", 90. **98.** 'De la loi sur les régime des aliénés et des réformes à y apporter. Rapport à la Féderation médicale, par le docteur Fr. Semal, médecin-directeur de l'asile d'aliénés de Mons. Analyse par le docteur B.C. Ingels', *Bulletin*, 2, 1873, 50-60; 'Dixième rapport sur les établissements d'aliénés du pays (années 1866-1871) par Mr. V. Oudart. Analyse par le docteur J. Morel', *Bulletin*, 2, 1873, 70-71.

wetenschappelijke infrastructuur was. Ze konden niet deelnemen aan *la vie scientifique* omdat geesteszieken vaak niet werden opgedeeld volgens een welbepaalde classificatie, ze niet beschikten over het nodige materiaal voor hun onderzoeken, er geen geld was voor een medische bibliotheek, de aliënisten niet de mogelijkheid hadden om autopsies te verrichten en dat er geen aandacht was voor het belang van nieuwe wetenschappen[99].

De creatie van goede instellingen vormde een essentieel onderdeel voor het functioneren van het psychiatrisch corps en de verwetenschappelijking en professionalisering hiervan. Hoe beter de infrastructuur van de instellingen, hoe beter de zorg voor de geesteszieken en hoe beter de uitstraling van het psychiatrisch beroep. In de jaren 1890 werd de discussie hierover sterk aangewakkerd door buitenlandse vorderingen[100]. Vooral de Duitstalige gebieden namen het voortouw bij de uitbouw van de psychiatrie als wetenschap via het oprichten van leerstoelen, universitaire ziekenhuizen voor psychiatrische patienten, laboratoria en bijhorend onderzoek[101]. Dit was de Belgische aliënisten niet ontgaan en ze probeerden via Duitse en Oostenrijkse inzichten het belang van verandering te promoten. Het ontbreken van infrastructuur in de Belgische instellingen vormde een kernprobleem en zorgde voor heel wat frustratie onder de aliënisten. In 1894 wees voorzitter Xavier Francotte er met enige bitterheid op dat er in België nog veel desiderata waren die in Duitstalige landen wél te vinden waren[102].

Historisch onderzoek heeft wat betreft internationale invloeden vooral gefocust op Franse en Duitse modellen die in Europa circuleerden. Frankrijk was immers de bakermat van de psychiatrie en had een sterke invloed in de beginjaren, ook in België. In latere jaren waren het de Duitstalige gebieden die via hun verregaande professionalisering aan universiteiten, hun somatische benaderingswijze en hun invloed op het vlak van psychofarmaca navolging kregen[103]. Frankrijk, Duitsland of Oostenrijk waren echter niet de enigen die een impact op de *Société* hadden. Ook diverse andere landen bezaten waardevolle kennis.

Onder andere de Nederlandse instellingen hadden de interesse van de SMMB gewekt. Verslagen van diverse Nederlandse gestichten zijn prominent aanwezig in het *Bulletin*[104]. Minutieus werd uiteengezet hoe elke instelling in Nederland werkte, welke behande-

99. 'Organisation du service médical dans les asiles d'aliénés en Belgique', *Bulletin*, 80, 1896, 36-45 en 53-54; 'Allocution du président [Dr. Jules Morel]', *Bulletin*, 77, 1895, 132. **100.** 'Allocution du président [Dr. Jules Morel]', *Bulletin*, 77, 1895, 129-132; 'Organisation du service médical dans les asiles d'aliénés en Belgique', *Bulletin*, 80, 1896, 31-60. **101.** Eric J. Engstrom, Sander L. Gilman, et al., Clinical Psychiatry in Imperial Germany, Ithaca, 2003, 1-4; Joseph Ben-David, "Scientific Productivity and Academic Organization in Nineteenth Century Medicine", *American Sociological Review*, 25/6, 1960, 833-836. **102.** Xav. Francotte, "Aperçu du développement et de l'état actuel de l'enseignement de la médecine", *Bulletin*, 72, 1894, 24. **103.** Edward Shorter, "A historical dictionary of psychiatry", 2005, 10-15; Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen*, 31-33. **104.** Onder andere: 'Rapport sur la situation des établissements d'aliénés néerlandais pendant les années 1869, 1870, 1871, 1872, 1873 et 1874 adressé au Ministre de l'Interieur par les Inspecteurs de ces établissements. Analyse par le docteur B.C. Ingels', *Bulletin*, 13, 1879, 97-126; 'Rapport sur la situation des établissements d'aliénés néerlandais pendant les années 1869, 1870, 1871, 1872, 1873 et 1874 adressé au Ministre de l'Interieur par les Inspecteurs

lingen de artsen er gebruikten, wat hun patientenaantallen waren en hoeveel artsen er dienst deden. Binnen de vereniging werden deze Nederlandse rapporten als zeer waardevol beschouwd. Jules Morel oordeelde in 1894 over zo'n verslag: *"[...] ce rapport peut être consideré comme un des meilleurs que possède la littérature psychiatrique"*[105]. Die ingenomenheid van de Belgen was echter niet altijd op zijn plaats: de Nederlanders zelf nuanceerden hun verwezenlijkingen door erop te wijzen dat ook in Nederland nog veel voor verbetering vatbaar was[106].

IV. Het handelsmerk van de Belgische psychiatrie

De buitenlandse invloed die de SMMB ondervond was groot, zoals bovengenoemde voorbeelden illustreren, maar deze beïnvloeding deed zich ook in omgekeerde richting voor. De SMMB moest zich als jonge vereniging bewijzen en haar expertise tonen, wilde zij enige professionele en wetenschappelijke waarde voor het buitenland hebben. Onderstaande voorbeelden tonen aan dat de internationale circulatie van Belgische kennis een zekere Belgische superioriteit creëerde.

De Kolonie te Geel vormde zo een handelsmerk voor de Belgische psychiatrie. Het ontstaan van de Kolonie gaat terug op de legende van prinses Dympna die door haar vader ten huwelijk werd gevraagd, waarop zij naar de regio van Geel vluchtte. Haar bezeten vader achtervolgde en onthoofdde haar toen zij nog steeds weigerde met hem te trouwen. Vanaf de achtste eeuw werd Dympna's rustplaats een bedevaartsoord voor geesteszieken en de toeloop van pelgrims zorgde er doorheen de jaren voor dat zij niet enkel in de kerk van Geel werden ondergebracht maar ook bij particulieren. Hieruit zou de thuisverpleging, waarvoor Geel zo bekend is, gegroeid zijn[107].

Geel werd door verschillende artsen vaak als een buitenbeentje gezien door de speciale vorm van verpleging die er toegepast werd. Tegelijkertijd was Geel voor veel artsen een (model)instelling waar men in het buitenland nieuwsgierig naar was. Zo werd het een waar internationaal reisdoel: een vroeg voorbeeld hiervan is het bezoek van de befaamde Franse

de ces établissements. Analyse par le docteur B.C. Ingels', *Bulletin*, 14, 1879, 73-90; 'Verslag van het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Dordrecht over het jaar 1882 door Dr. S.A. Van Der Chys. Analyse par le docteur Jules Morel', *Bulletin*, 31, 1883, 97-80 en 97-99; 'Verslag betreffende het gesticht Meerenberg over het jaar 1882 dor doctor Van Persyn. Analyse par le Dr. Vandenven, *Bulletin*, 31, 1883, 81-96; 'Verslag omtrent den toestand van het geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen te Delft over het jaar 1882 door doctor Van Der Swalme. Analyse par le docteur Jules Morel', *Bulletin*, 31, 1883, 102-105; 'Verslag betrffende het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Rotterdam over 1883 door Dr. S.J. Halbertsma. Analyse par le docteur Jules Morel', *Bulletin*, 33, 1884, 87-89; 'Verslag van den toestand van het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Dordrecht over het jaar 1883 door S.A. Van Der Chys. Analyse par le docteur Jules Morel', *Bulletin*, 33, 1884, 90-91. **105.** Jules Morel, 'Revue des journaux. Verslag van het Staatstoezicht op krankzinnigen en krankzinnigengestichten en over den staat dier Gestichten in de jaren 1888, 1889 en 1890, door de HH. Drs Rusch en Van Andel, Inspecteurs der krankzinnigengestichten in Nederland', *Bulletin*, 72, 1894, 136. **106.** Van Der Swalme, 'Lettre adressée au Secrétaire de la Société', *Bulletin*, 3, 1874, 48. **107.** B. Pattyn, "De geschiedenis van Geel", in: P. Vandermeersch (ed), *Psychiatrie, godsdienst en gezag. De ontstaansgeschiedenis van de psychiatrie in België* als paradigma, Leuven, 1984, 161-164.

aliënist Jean-Etienne Esquirol aan de Kolonie in 1821[108]. Velen bezochten de instelling op regelmatige basis en brachten hiervan verslag uit in hun respectievelijke verenigingen. Een Franse afgevaardigde die de instelling in 1885 bezocht, rapporteerde aan zijn Franse collega's dat *"En allant à Gheel, je n'étais pas sans conserver contre cette institution une certaine méfiance [...]. Je suis revenu persuadé que le système familial peut donner d'excellents résultats"*[109]. Hij stelde zich bovendien de vraag of het systeem te Geel wellicht kon worden toegepast in Frankrijk; een vraag die ook in Nederland aan de orde was[110].

Verschillende leden van de Britse *MPA* brachten verslag uit of discussieerden in het *Journal of Mental Science* over de Kolonie.[111] De belangrijke Britse arts Daniel Hack Tuke, werkzaam in het York Retreat, berichtte uitgebreid over Geel maar hield er een genuanceerdere mening op na dan zijn Franse collega: *"Again, while the liberty granted to patients in a colony like that of Gheel is very good, and in some instances decidedly better than the restrictions of an asylum [...], yet the liberty at Gheel is, I can have no doubt, abused to a greater extent than appears on the surface"*[112]. Hij verwees hier naar een 'incident' waarbij een Russische patiënt de Britse delegatie zonder problemen naar Antwerpen was gevolgd *"[...] and appeared well acquainted with the less desirable quarters of the city, with which he offered to make our worthy President acquainted"*[113].

Een ander bijzonder voorbeeld van die buitenlandse interesse is te vinden in de briefwisseling tussen Jan Alexander Peeters, hoofdarts te Geel, en graaf Béla De Kalnoky, lid van de Moravische rijksdag. In 1879 schreef Peeters hem: *"Dans l'intérêt des aliénés auxquels vous témoignez une si vive sympathie, dans l'intérêt de notre colonie dont mon désir le plus ardent est de faire connaître les nombreux avantages, je me mets bien volontiers à votre disposition pour vous donner sur Gheel tous les renseignements désirables"*[114].

De SMMB van haar kant volgde ook op de voet hoe andere landen met de *patronage familial* experimenteerden en hierin evolueerden: er werd bijvoorbeeld opgemerkt dat de Duitse arts Wahrendoff het systeem van Geel gereproduceerd had, maar er ook gunstige veranderingen in had aangebracht die de Kolonie op zijn beurt zou kunnen implementeren[115].

108. B. Pattyn, "De geschiedenis van Geel", 161-164; Jean Étienne Dominique Esquirol, *Des maladies mentales considérées sous les rapports médical, hygiénique et médico-légal*, II, Parijs, 1838, 707-722. **109.** J. Christian, 'Chronique. Le congrés de phréniatrie et de psychopathologie tenu à Anvers du 7 au 9 septembre 1885', *Annales médico-psychologiques*, 2, 1885, 384. **110.** Onder andere: 'Vergadering der Nederlandsche Vereniging voor Psychiatrie, te Baarn. Zitting van Donderdag den 19 juni 1884', *Psychiatrische Bladen*, II, 1884, 145-146; 'De Psychiatrie in de Eerste Kamer', *Psychiatrische Bladen*, X, 1892, 117-118. **111.** Mr. John Blake, M.P., 'On the desirability of an uniform system of the treatment in asylums for the insane', *Journal of Mental Science*, January 1866, 618; John Webster, 'The Insane Colony of Gheel Rivisited', *Journal of Mental Science*, October 1866, 327-340; 'A Visit to Gheel. A Letter to the Editors of the Journal of Mental Science by Dr. Edmund Neuschler. Translated with remarks by John Sibbald', *Journal of Mental Science*, April 1867, 20-43. **112.** D. Hack Tuke, 'On a Recent Visit to Gheel', *Journal of Mental Science*, January 1886, 496. **113.** D. Hack Tuke, 'On a Recent Visit to Gheel', *Journal of Mental Science*, January 1886, 496-497. **114.** 'Lettres médicales sur Gheel et le patronage familial adressées à M. Le comte Béla de Kalnoky', *Bulletin*, 16, 1880, 18-19. **115.** J. Al. Peeters, 'La situation actuelle du patronage familial des aliénés', *Bulletin*, 48, 1888, 34.

Het hoofdgebouw van de infermerie van de Kolonie te Geel werd gebouwd in 1861-1862 volgens de plannen en opvattingen van Jozef Guislain, directeur J.-F. Bulckens en architect A. Pauli. Bron: Prentkaartencollectie Geels Geschiedkundig Genootschap, Stadsarchief Geel, circa 1920-1929.

In dit verband correspondeerde Peeters ook met de Russische arts Nicolas Bajénoff, sinds 1889 geneesheer in de instelling te Riazanna, om inlichtingen te verkrijgen over de werking van het systeem in Rusland. Bajénoff meldde onder andere het bestaan van een *petit Gheel*[116]. De Kolonie was een Belgisch exportproduct, al had dit geenszins tot gevolg dat plotseling over heel Europa dezelfde instellingen verrezen. Wel is duidelijk dat artsen en andere geëngageerden zich van dit systeem bewust waren en er interesse voor hadden.

Een tweede handelsmerk van de SMMB was Jozef Guislain (1797-1860). Binnen België werd er veel belang gehecht aan Guislain omdat de Belgische psychiatrie en de SMMB aan hem schatplichtig waren[117]. Het was dankzij hem dat de psychiatrie, en bij associatie de *Société*, op de kaart werd gezet. In België was hij de eerste die vond dat geesteszieken een menswaardig bestaan moesten krijgen en medisch behandeld dienden te worden. Hij rechtvaardigde dan ook het bestaan van de Belgische aliënisten als zodanig. Guislain fungeerde als boegbeeld van de Belgische psychiatrie en in (inter)nationale kringen werd Guislain al vóór zijn dood beschouwd als een toonaangevende aliënist en beïnvloedde hij psychiaters als de Duitse Wilhelm Griessinger (1817-1868) en de Oostenrijkse Ludwig Schlager (1828-1885) met zijn baanbrekend werk[118]. Na zijn dood bleef Guislain internationaal aanzien hebben en bleef hij sterk geassocieerd met de Belgische psychiatrie. Tijdens het *Congrès du phréniatrie* in 1885 bijvoorbeeld declareerde de Russische Jean Mierzejewski, professor aan de academie van Sint Petersburg, dat *"[...] nous ne perdrons jamais le souvenir de Guislain, ce maître de la science [...]"*[119]. Op hetzelfde banket toostte de Argentijn Solà, hoofdarts in de instelling van Buenos Aires, op de grootsheid en voorspoed van België, de herinnering aan de vermaarde Guislain en de Belgische psychiaters wiens reputatie ondertussen in heel de wereld gekend was[120].

Dat Guislain een internationale autoriteit en actor was komt nogmaals naar voor bij de voorbereiding en inhuldiging van zijn standbeeld. In 1883 besloot de *Société* dat ze een standbeeld voor hem wilde oprichten. Om dit te bekostigen werd beroep gedaan op financiële bijdragen uit België, maar ook in het buitenland werd de oproep van de SMMB gehoord en kregen ze financiële steun van artsen en verenigingen uit Frankrijk, Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Italië, Zweden, Rusland en de Verenigde Staten[121]. Dit was een algemeen gebruik, zo blijkt, want ook buitenlandse sociëteiten deden beroep op de *sentiments de confraternité internationale*:

116. Bajénoff, 'Le patronage familial des aliénés en Russie. Lettre adressée au docteur Peeters', *Bulletin, 98,* 1900, 262-268. **117.** Jules Morel, 'Rapport sur le mémoire de M. le Dr. Lentz, de Froidmont, intitulé: Histoire des progrès de la médecine mentale depuis le commencement du XIXe siècle jusqu'à ce jour', *Bulletin,* 8, 1876, 80-92. **118.** 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue à Bruxelles le 26 janvier 1884 au Palais de l'Université', *Bulletin,* 32, 1884, 10-11. **119.** 'Congrès de phréniatrie et de neuropathologie tenue à Anvers le 7, 8 et 9 septembre 1885. Compte rendu analytique des séances. Banquet', *Bulletin,* 38, 1885, 81. **120.** 'Congrès de phréniatrie et de neuropathologie tenue à Anvers le 7, 8 et 9 septembre 1885. Compte rendu analytique des séances. Banquet', *Bulletin,* 38, 1885, 83. **121.** 'Souscription pour l'érection d'une statue au Dr. Jospeh Guislain', *Bulletin,* 33, 1884, 102-109; 'Variétés. Souscription pour l'érection d'une statue à Joseph Guislain', *Bulletin,* 34, 1884, 104-105; 'Souscription pour la statue de Guislain', *Bulletin,* 35, 1884, 92-94.

Op 10 juli 1887 werd Guislains standbeeld ingehuldigd op de Begijnhovenlaan. De inauguratie vormde een onderdeel van het feestprogramma van de Gentse Feesten, wat mogelijk de vele toeschouwers op de foto verklaart. Bron : Universiteitsarchief Gent (Beeldbank UGent).

er circuleerden brieven met de vraag een bijdrage te leveren aan de oprichting van een standbeeld of de viering van illustere artsen zoals Pinel, Benedikt en Hack Tuke[122].

In 1887 werd het standbeeld onthuld in aanwezigheid van diverse prominenten en hoogwaardigheidsbeklerders, waaronder ook enkele afgevaardigden uit het Verenigd Koninkrijk, Nederland en Denemarken[123]. Het was een waar internationaal feest, zoals Morel het verwoordde. Ettelijke buitenlanders en verenigingen die niet aanwezig konden zijn, lieten wel hun interesse blijken door middel van geschreven felicitaties. De prominente Pruisische arts Heinrich Laehr, stichter van de private instelling Sweizerhof te Zehlendorf-Berlin, liet weten dat: "Ich bedauere lebhaft bei der Inauguration der Statue Ihres und Unseres Guislain's nicht anwesend sein zu können. Ich freue mich ausserordentlich dass die Erinnerung an einen Unserer grössten Irrenärzte weite Kreize aufbewahrt wird. Der heutige Tag wird auch auswärts gefeiert"[124].

Naast het tot stand komen van een buitenlandse achterban kwam het er ook op aan in België meer medewerking van en erkenning bij de overheid te creëren. Dit gebeurde echter maar met mondjesmaat: tot dan toe had de overheid enkele financiële bijdragen gedaan (voor het tijdschrift, de oprichting van het standbeeld, de congressen) en had men ervoor gezorgd dat tijdens de onthulling enkele belangrijke Belgische artsen en hoogwaardigheidsbeklerders aanwezig waren[125].

V. La cordialité internationale

Naast een wederzijdse beïnvloeding werkten de aliënisten ook samen aan de verwetenschappelijking en professionalisering van de psychiatrie. Internationale congressen en evenementen waren hiervoor de manier bij uitstek. Het waren plaatsen waar artsen uit de hele wereld samenkwamen om kennis uit te wisselen, debatten te houden en de wetenschappelijke positie van hun land te vertegenwoordigen. In 1875 had het vierde *Congrès périodique international des sciences médical* plaats, waar dankzij de inspanningen van de SMMB een sectie psychiatrie werd ingericht. Door de *Société* werd dit aanvankelijk beschouwd als een ideaal moment om buitenlandse psychiaters naar België te krijgen en het bestaan van de *Société* kenbaar te maken[126]. De opkomst van buitenlandse deelnemers zou

122. 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue à Bruxelles le 24 avril 1886 au Palais de l'Université', *Bulletin, 41, 1886, 5*; 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue au Palais de l'université à Bruxelles, le samedi 27 juillet 1895. Correspondance', *Bulletin*, 78, 1895, 241-242; 'Procès-verbal de la séance extraordinaire tenue à l'Hotel Ravenstein, à Bruxelles, le samedi 29 février 1896. Correspondance', *Bulletin*, 80, 1896, 30; 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue à l'Hotel Ravenstein à Bruxelles, le samedi 25 avril 1896. Correspondance', *Bulletin*, 81, 1896, 130; 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue à Bruxelles, le 26 avril 1884 au Palais de l'Université', *Bulletin*, 33, 1884, 10. **123.** De Bruyker en Lippens, Projet. Ville de Gand. Fête communale 1887. Inauguration de la statue du Dr. Guislain. Programme (Universiteitsbibliotheek Gent, dl. 5 van verzamelband BIB.G.016555/-40). **124.** 'Inauguration de la statue de Joseph Guislain', *Bulletin*, 45, 1887, 16. **125.** 'Procès-verbal de la séance extraordinaire tenue à Bruxelles, le 6 juin 1885 au Palais de l'Université', *Bulletin*, 37, 1885, 14-15. **126.** 'Procès-verbal de la séance ordinaire du 4 mai 1875, tenue à Bruxelles au Palais de l'Université', *Bulletin, 6*, 1875, 9.

echter gering zijn – volgens de SMMB zelf woonden slechts drie buitenlanders de sessies met enige regelmaat bij.

Tien jaar later (in 1885) organiseerde de *Société* op vraag van een Franse collega het derde *Congrès de phréniatrie*. Deze bijeenkomst is tot 1900 het enige grote congres dat volledig uitging van de SMMB. De drie dagen durende bijeenkomst vond plaats in het stadshuis van Antwerpen waar twee prangende vragen op het programma stonden: enerzijds de zoektocht naar een internationaal classificatiesysteem – waarop ik hieronder zal focussen – anderzijds de relatie tussen krankzinnigheid en criminaliteit. Tijdens de zittingen gaven verschillende profesoren uit binnen- en buitenland lezingen waarna discussies volgden. De laatste bijeenkomst werd afgesloten met een banket voor alle aanwezigen en de dag erna volgden excursies naar enkele instellingen[127]. Het *Congrès de phréniatrie* was belangrijk om grensoverschrijdende contacten te leggen en aansluiting te vinden, en was tegelijkertijd een forum voor communicatie, legitimering en macht, net zoals historica Martine Kaluszynski dit eerder al voor het *Congrès international d'anthropologie* naar voor bracht[128].

Op het congres werd de ontwikkeling van een internationale classificatie aangeboord, een onderwerp waar men in de *Société* al tijdens de jaren 1860 over nadacht en dat steeds opnieuw bleef opduiken[129]. Gehanteerde begrippen, indelingen en benaderingswijzen waren niet in elk land dezelfde en konden ook per arts verschillen. Dit zorgde voor moeilijkheden en verwarring wanneer men vergelijkingen maakte tussen naties of zelfs binnen hetzelfde land, terwijl aan zo'n classificatiesysteem wel veel belang werd gehecht[130]. Het was een cruciaal element in het onderverdelen en herkennen van geestesziekten en voor het aanwenden van een correcte behandeling. De SMMB zag de classificatie ook als een belangrijke barometer voor de verwetenschappelijking en professionalisering van de psychiatrie en vond deze indeling een cruciaal onderdeel van de wetenschappelijke infrastructuur van de instellingen[131]. Het internationaal classificatieproject moest hierbij helpen en een einde maken aan de verwarring.

127. 'Congres de phréniatrie et neuropathologie tenu à Anvers le 7, 8 et 9 septembre 1885. Compte rendu analytique des séances', *Bulletin* 38, 1885, 39-84. **128.** Martine Kaluszynski, "The International Congresses of Criminal Anthropology. Shaping the French and International Criminological Movement, 1886-1914", in: (ed), *Criminals and Their Scientists. The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge, 2006, 301. **129.** Onder andere: 'Séance tenue à Bruxelles le 28 octobre 1869', *Bulletin, 1,* 1873, 9; Lentz, 'Sur la classification des maladies mentales', *Bulletin, 13,* 1879, 29-37 e.v.; 'Procès-verbal de la séance extraordinaire tenue à Bruxelles, le 6 juin 1885 au Palais de l'Université. Discussion sur la classification des maladies mentales', *Bulletin*, 37, 1885, 15-45; 'Procès-verbal de la séance extraordinaire qui a eu lieu à Bruxelles au Palais de l'Université, le 20 juin 1885. Discussion sur la classification des maladies mentales (suite), *Bulletin*, 37, 1885, 46-54. **130.** 'Procès-verbal de la séance extraordinaire à Bruxelles; le 6 juin 1885 au Palais de l'Université. Discussion sur la classification des maladies mentales', *Bulletin*, 37, 1885, 14-45; 'Congrès de phréniatrie et de neuropathologie tenue à Anvers le 7, 8 et 9 septembre 1885. Compte rendu analytique des séances. Séance du mardi 8 septembre à 10 heures du matin', *Bulletin*, 38, 1885, 59-63. **131.** 'Procès-verbal de la séance extraordinaire tenue à Bruxelles, le 6 juin 1885 au Palais de l'Université. Discussion sur la classification des maladies mentales', *Bulletin*, 37, *1885,* 15.

Voor elk land werd een coördinator aangeduid die in verbinding stond met de sociëteiten in eigen land en de contactpersoon was met de coördinator binnen de SMMB – de vereniging nam hier de voortrekkersrol op zich. Gedurende de vier jaar dat de *Société* het project leidde werd er veel gecommuniceerd tussen de deelnemers en werd het classificatieproject ook in buitenlandse sociëteiten vermeld of besproken[132]. In 1889 werden de resultaten op het *Congrès Internationale de Médecine Mentale* te Parijs uiteengezet. Ondanks het feit dat een nieuw internationaal classificatiesysteem werd goedgekeurd tijdens de bijeenkomst, heeft dit weinig tot geen blijvende sporen nagelaten[133]. Volgens de SMMB was zij de enige vereniging die de classificatie in gebruik nam. De zoektocht naar een ideale indeling ging verder, terwijl diverse nationale en internationale systemen naast elkaar in omloop waren en elkaar aanvulden. Alhoewel het internationale project niet de vruchten afwierp waarop men hoopte, is het feit dat verschillende landen zich hierachter schaarden en meewerkten van kapitaal belang. Het vertelt namelijk iets over hoe professionaliseringskwesties internationaal vorm kregen.

Zowel de SMMB als de buitenlandse sociëteiten waren tevreden over wat er op het congres van 1885 bereikt was. Dit blijkt onder andere uit de lovende woorden die tijdens en na het congresbanket werden uitgesproken. Zo wees de Belgische voorzitter erop dat *"Vous* [de congressisten] *avez voulu nous prouver une fois de plus que la science ne connaît point de frontières, et qu'elle constitue le meilleur lien de confraternité qui puisse nous unir"*[134]. Landen uit Europa, Azië en Amerika hadden vaak erg diverse standpunten, en ondanks dat ze zich van elkaar probeerden te onderscheiden, valt op dat er binnen het psychiatrisch veld een zekere mate van solidariteit en consensus in doelstellingen was. De Duitse psychiater Caspar Brosius bracht een toost uit waarin hij zei dat *"[...] il n'y a pas d'étrangers ici, depuis que nous avons mis le pied sur le sol belge [sic], tous nous nous sommes sentis Belges. – D'ailleurs ceux qui ont à cœur les intérêts de la science, ne connaissent pas les différences de nationalité"*[135]. De toespraken die werden gehouden, vormen een uitvergroting van het groepsgevoel dat er heerste. Het geeft weer dat men zich sterk bewust was van de specificiteit van het eigen vakgebied en bovendien bevestigde het de bekwaamheid van de Belgische psychiaters en de SMMB onder gelijkgezinden.

De *Société* zou het congres later omschrijven als een groot succes. *"Il recueillit de nombreuses adhésions tant à l'étranger qu'en Belgique et donna lieux à toute une série de travaux importants"*[136]. De bijeenkomst kon inderdaad rekenen op een grote belangstelling: naast een aantal Belgische deelnemers sloten 14 buitenlanders zich na het congres bij de SMMB aan. In 1885 telde de vereniging 148 leden die voor het overgrote deel uit Europa kwamen (kaart 1)[137].

133. Antoine Ritti, *Congrès internationale de médecine mentale tenu à Paris du 5 au 10 aout 1889. Compte rendu*, Paris, 1890, 58. **134.** 'Congrès de phréniatrie et de neuropathologie tenue à Anvers le 7, 8 et 9 septembre 1885. Compte rendu analytique des séances. Banquet', *Bulletin*, 38, 1885, 79. **135.** 'Congrès de phréniatrie et de neuropathologie tenue à Anvers le 7, 8 et 9 septembre 1885. Compte rendu analytique des séances. Banquet', *Bulletin*, 38, 1885, 81. **136.** X. Francotte, 'Rapport sur les vingt-cinq années d'existence de la société de médecine mentale de Belgique presenté dans la séance du 29 septembre 1894', *Bulletin, 74, 1894, 300.* **137.** Vijf leden waren afkomstig uit Noord- en Zuid-Amerika.

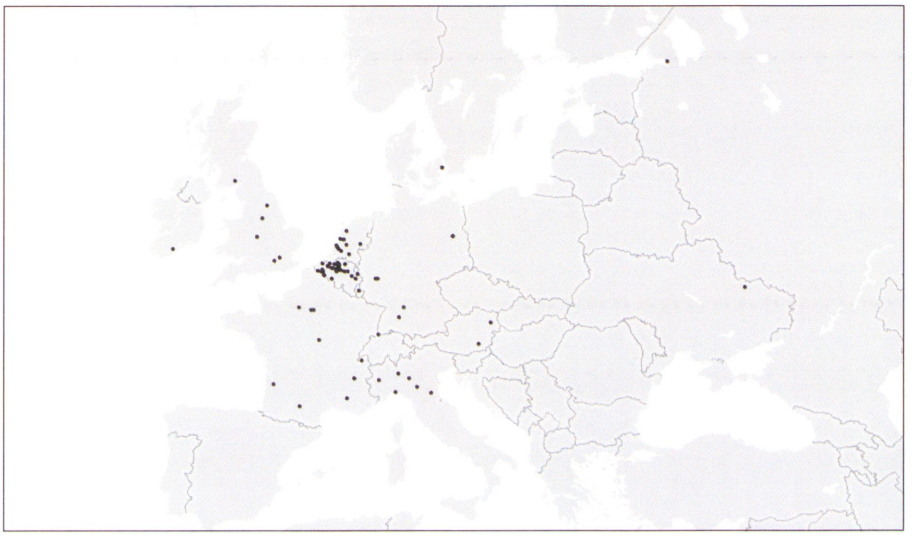

Belgische en buitenlandse leden van de SMMB en de steden waar ze hun beroep uitoefenden (Europa). In 1885, het jaar van het Congrès de Phréniatrie, telde de vereniging 148 leden, waarvan er 72 buitenlanders waren. Hieronder bevonden zich 21 Fransen, 8 Duitsters, 13 Nederlanders, 10 Italianen, 6 Britten, 3 leden uit Oostenrijk-Hongarije en 2 Russen. Uit Denemarken, het Groot Hertogdom Luxemburg, Ierland en Zwitserland was er 1 iemand lid bij de SMMB. Ook uit verderaf gelegen gebieden waren er leden aangesloten : 2 Amerikanen en 3 Argentijnen.

Afgaand op deze groei, slaagden de Belgische psychiaters erin zich op professioneel vlak toch enigszins te onderscheiden. De Belgische aliënisten kregen een grotere (buitenlandse) achterban die de kunde en professionaliteit van de SMMB en haar leden erkende binnen het psychiatrisch veld. Zo werden Jules Morel en de Antwerpse arts en politicus Victor Desguin ereleden gemaakt van de Franse *SMP* naar aanleiding van het congres[138]. Belgische artsen werden tijdens hun carrière vaak lid van één of meerdere buitenlandse verenigingen. Morel zou bijvoorbeeld in de loop van de jaren ook lid worden van de Medico-Legal Society of New York (1884), de Nederlandsche Vereniging voor Psychiatrie (1886) en de psychiatrische vereniging in Sint-Petersburg (1890). Lidmaatschappen in verschillende binnen- en buitenlandse verenigingen vormden de krijtlijnen waarlangs de Belgische psychiaters hun imago verder opbouwden.

VI. Tussen droom en werkelijkheid

De zoektocht van de SMMB naar de invoering van een degelijke wetgeving, classificatiesystemen, scholing en een wetenschappelijke infrastructuur binnen de instellingen ging duidelijk gepaard met een overvloed aan buitenlandse informatie. Hierbij stelde de SMMB de veranderingen en hervormingen in het buitenland in een positief daglicht, terwijl België in haar ogen vaak achter bleef. Nochtans liep in het buitenland niet alles van een leien dakje, leefden er vaak dezelfde verzuchtingen en gingen ook daar de aliënisten te rade over hun landsgrenzen heen[139].

De bespreking van Belgische artikels in buitenlandse tijdschriften was echter vaak ondervertegenwoordigd in vergelijking met hun Franse, Britse, Amerikaanse, Italiaanse en Duitse tegenhangers. Dit is bijvoorbeeld te merken in de *Annales Médico-Psychologiques*: in de sectie *revue des journaux de médecine* (steekproefjaar 1879, 1889 en 1899) komen we de vermelding van Belgische medische tijdschriften – in dit geval het *Bulletin* – slechts één keer tegen terwijl er voor andere landen tot zes verschillende tijdschriften en soms tot meer dan dertig artikelen per tijdschrift werden opgesomd of bestudeerd[140].

In het tijdschrift van de SMMB en die van andere sociëteiten werden regelmatig buitenlandse artikels integraal gepubliceerd. In buitenlandse tijdschriften komen we echter slechts af en toe een uiteenzetting van een Belgische aliënist tegen, zoals die van Morel in

138. 'Séance du 26 octobre 1885. Congrès de phréniatrie et de psychopathologie tenu à Anvers du 7 au 9 novembre 1885', *Annales Médico-Psychologiques*, 3, 1886, 126. **139.** Henry Rollin, "Psychiatry in Britain one hundred years ago", *The British Journal of Psychiatry*, 183/4, 2003, 294-295; Harry Oosterhuis en Jessica Slijkhuis, *Verziekte zenuwen en zeden*, 46 en 52. **140.** Aan de hand van drie steekproefjaren (1879, 1889 en 1899) werd in het Franse *Annales médico-psychologiques* gekeken naar de vermelde tijdschriften en artikelen op basis van de digitale inhoudstafels. 'Revues des journaux de médecine', *Annales médico-psychologiques*, 1, 1879, 151-164 en 285-332 en 459-497; 'Revues des journaux de médecine', *Annales médico-psychologiques*, 2, 1879, 128-160 en 313-323 en 463-498; 'Revues des journaux de médecine', *Annales médico-psychologiques* 9, 1889, 267-314 en 496-505; 'Revues des journaux de médecine', *Annales médico-psychologiques*, 10, 1889, 132-146 en 322-342 en 438-469; 'Revues des journaux de médecine', *Annales médico-psychologiques*, 9, 1899, 139-144 en 311-327 en 461-504; 'Revues des journaux de médecine', *Annales médico-psychologiques*,10, 1899, 86-127 en 316-318 en 472-495.

het Britse *Journal of Mental Science*[141]. Binnen de SMMB werd het toevoegen van integrale publicaties niet altijd op prijs gesteld. Naar aanleiding van het jubileumnummer, merkte de voorzitter in 1896 met spijt op dat *"[...] sur 12 articles signés, 7, c'est-à-dire la majorité, ont pour auteur des spécialistes étrangers"*[142]. De SMMB slorpte veel buitenlandse kennis op en steunde aanzienlijk op het arsenaal van buitenlandse ontwikkelingen. Dit vastklampen van de vereniging aan en het overmatig prijzen van buitenlandse evoluties, toont een zeker pessimisme van de *Société* ten aanzien van haar eigen verwezenlijkingen. De internationale circulatie van informatie zorgde voor een dichotomie tussen *backwardness* en *advancement* waarin landen zichzelf en andere naties categoriseerden[143].

Dit wil echter niet zeggen dat er niets goed liep binnen de SMMB of de Belgische psychiatrie. In 1891 was voorzitter Richard Boddaert, professor aan de universiteit van Gent, bijvoorbeeld erg blij met de vorderingen die de vereniging reeds gemaakt had en hoopte hij dat de vereniging zich zou blijven ontwikkelen en aan wetenschappelijk belang zou winnen[144]. De aliënisten waren wel degelijk in staat een wetenschappelijke visie uit te dragen die op waardering kon rekenen van buitenlandse artsen en die naar het buitenland toe hun professioneel imago versterkte. Die erkenning kregen de Belgische psychiaters bijvoorbeeld in de vorm van de *prix Aubanel*. Om het jaar schreef de Franse SMP een prijsvraag uit waarop de auteur met het beste werk een aanzienlijke som geld kreeg. In 1875 werd deze gewonnen door de Belgische aliënist François Semal, geneesheer-directeur van de instelling te Bergen. De jury vond zijn werk getuigen van een uitgebreide kennis en een superieure geest[145].

Ook op congressen zoals die van 1885 of op het vlak van de inzichten betreffende *le patronage familial*, zoals die in Geel werden toegepast, kwamen de professionele capaciteiten van de Belgische aliënisten tot uiting. Een ander voorbeeld is dat van de Belgische psychiater Albert Mahaim, die in 1899 een aanstelling kreeg aan de universiteit van Lausanne en er ook directeur werd van een psychiatrische instelling. De voorzitter van de *Société* merkte op dat *"[...] nous enregistrons rarement la nomination d'un Belge à l'étranger. La société peut donc être fière [...]"*[146].

Dat de *Société* een zekere impact had, blijkt uit de *Questionnaire Anthropologique* die door psychiaters van de SMMB was opgesteld. De (criminele) antropologie en de antropometrie stelden dat via het meten van lichaamsverhoudingen, en dan vooral de afmetingen van het hoofd, verschillende types

142. 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenu à l'Hôtel Ravenstein à Bruxelles, le samedi 25 aril 1896. Organisation du service medical dans les asiles d'aliénés en Belgique', *Bulletin*, 81, 1896, 137. **143.** Volker Roelcke, Paul Veindling, et al., "Introduction", in: Volker Roelcke, Paul Veindling, et al. (ed), *International relations in psychiatry: Britain, Germany, and the United States to World War II*, Rochester, 2010, 7. **144.** 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue au Palais de l'Université à Bruxelles, le samedi 31 janvier 1891. Allocution du président, *Bulletin*, 60, 1891, 11. **145.** 'Prix Aubanel – Mémoire du M. Semal', *Bulletin*, 7, 1876, 90. **146.** 'Procès-verbal de la séance ordinaire tenue à l'Université de Bruxelles le samedi 28 janvier 1899. Correspondance', *Bulletin*, 92, 1899, 38.

van criminelen, rassenherkomst en degeneratie aan het licht konden worden gebracht[147]. Deze 'wetenschap' was uiteraard ook een hulpmiddel in de psychiatrie. Émile Houzé, arts in het Sint-Janshospitaal, ontwikkelde met deze visie in het achterhoofd een lijst waarop fysieke karakteristieken en afmetingen konden worden ingevuld[148]. Na een aantal discussies kreeg de lijst groen licht in de SMMB en op aansturen van Morel belandde deze ook bij de NVP. Daar besloot men de Belgische *Questionnaire Anthropologique* aan te bevelen voor het antropologisch onderzoek in alle Nederlandsche gestichten[149]. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen in hoeverre deze vragenlijst inderdaad op een praktisch niveau ingang vond in zowel België als Nederland. Het is echter frappant dat Nederland zich bereid toonde het Belgische initiatief te volgen en deze samenwerking mee naar een internationaal niveau te tillen.

VII. Conclusie

De *Société* had een ambigue visie op haar professionele en wetenschappelijke positie binnen het internationaal veld. Enerzijds slaagde de SMMB er niet altijd in om de gewenste veranderingen in de realiteit te realiseren, onder andere door een gebrek aan overheidssteun, wat één van de meeste precaire aspecten van de wisselwerking tussen het internationale en nationale niveau was. De Belgische aliënisten leken achterop te geraken tegenover andere landen, bijvoorbeeld op het vlak van de inrichting van psychiatrische leerstoelen, een opleiding voor de aliënisten en onderwijs voor het verplegend personeel. Anderzijds was de Kolonie te Geel een paradepaardje van de Belgische psychiatrie waarin ze een zekere voorsprong en expertise had tegenover andere landen en op internationaal vlak haar superioriteit kon laten zien. Ook op Jozef Guislain was de SMMB trots en hij was, net als de kolonie te Geel, een troef die naar het buitenland toe werd uitgespeeld.

Het leggen van contacten en het werven van leden was van essentieel belang om een zekere uitstraling en professionele allure te bekomen en vormde een belangrijk onderdeel van de algemene ontwikkeling die de vereniging doormaakte. De Belgische aliënisten voelden zich in 1885 gesteund door hun groeiende (buitenlandse) achterban, die hen naar waarde wist te schatten, maar werden tegelijk minimaal erkend of gesteund door de Belgische overheid. Wat duidelijk naar voor komt over deze gehele periode is dat het buitenland een belangrijke impact heeft gehad op het professionaliseringtraject van de SMMB en haar strijd om binnen- en buitenlandse erkenning te krijgen. Want het is via de connecties met en de verwijzingen naar het buitenland dat de Belgische aliënisten het belang van hun beroep en hervormingen in de psychiatrie wilden introduceren in België.

147. Raf De Bont, "Meten en verzoenen. Louis Vervaeck en de Belgische criminele antropologie cricca 1900-1940", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 9, 2001, 63-104; Leen Beyers, "Rasdenken tussen geneeskunde en natuurwetenschap. Emile Houzé en de Société d'Anthropologie de Bruxelles, 1882-1921", in: Jo TOLLEBEEK, Geert Vampaemel, et al. (ed), *Degeneratie in België 1860-1940. Een geschiedenis van ideeën en praktijken*, Leuven, 2003, 43-78. **148.** 'Discussion sur le questionnaire anthropologique à appliquer à l'étude des aliénés proposé par le Dr E. Houzé', *Bulletin*, 57, 1890, 134-143. **149.** 'Rapport in zake het anthropometrisch onderzoek', *Psychiatrische Bladen*, IX, 1891, 164.

Voor het uitbouwen van een kennis- en informatienetwerk waren de leden eveneens belangrijk. De publicaties die de SMMB ontving, gaven een goed zicht op wat in het buitenland leefde en verschaften kennis om de Belgische psychiatrie vorm te geven. De informatie die de *Société* absorbeerde is niet te onderschatten als we kijken hoe zeer ze steunde op landen als Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland en de Duitstalige landen in het creëren van instellingen en opleidingsmogelijkheden. Het feit dat de SMMB een jonge vereniging was, heeft zeker meegespeeld in de mate waarin zij overspoeld werd door buitenlandse ideeën. Maar evengoed circuleerden er in andere landen buitenlandse ideeën: ook verenigingen die al veel ouder waren dan de SMMB gingen te rade buiten hun landsgrenzen om hervormingsvoorstellen kracht bij te zetten.De Duitsers waren bijvoorbeeld sterk geïnteresseerd in de Britse instellingen en zochten bij hen inspiratie[150].

De theoretische invloed die het buitenland uitoefende binnen de Belgische vereniging was groot, maar eenmaal daarbuiten werd de praktische weerslag vaak beperkt door politieke en wettelijke bepalingen. In de jaren 1880 en 1890 wezen diverse problemen erop dat de SMMB op professioneel vlak nog niet op gelijke voet stond met haar buitenlandse collega's. Dit bracht veel frustraties met zich mee, al waren er ook lichtpuntjes. Minister Le Jeune maakte zich de problemen van de *Société* eigen en probeerde enkele veranderingen door te voeren. Vanuit het buitenland kwamen ook positieve en bemoedigende reacties op de omwentelingen die stilaan in de Belgische psychiatrie plaatsvonden.

Het inzetten van een transnationale invalshoek brengt aan het licht dat de SMMB zich op internationale schaal profileerde, deel uitmaakte van een groter geheel en dat internationale connecties een fundamentele rol speelden. Het idee dat de *Société* pas een internationaal parcours ontwikkelde na de uitbouw van een nationale structuur gaat niet helemaal op[151]. De SMMB is in zijn kern een nationale vereniging opgericht door en voor Belgische aliënisten, maar uit de interactie met de leden, de literatuuruitwisseling en de discussies die binnen de SMMB werden gevoerd, komt naar voor dat internationale connecties zich al vroeg ontwikkelden en zich zeker na het congres van 1885 verder uitbreidden. Ook de vragen die de leden zich stelden en de onderwerpen waarover ze spraken, kwamen zowel op nationaal als internationaal niveau terug.

Internationale connecties worden nog vaak ten onrechte achterwege gelaten in historische analyses. Door in verder onderzoek transnationale tendensen te traceren voor specifieke onderwerpen – classificatiesystemen, scholing, behandelingsmethodes et cetera – maar ook door het kennisverloop tussen en binnen verenigingen en psychiatrische instellingen dieper na te gaan, kan een veel concreter beeld gevormd worden over de manier waarop wetenschappelijke informatie op grote schaal circuleerde, werd getransformeerd, geaccepteerd of afgewezen.

150. Heinz-Peter Schmiedebach, "Inspecting Great Britain. German Psychiatrists' Views of British Asylums in the Second Half of the Nineteenth Century", in: Volker Roelcke, Paul Veindling, et al. (ed.), *International relations in psychiatry: Britain, Germany, and the United States to World War II*, Rochester, 2010, 13. **151.** Zoals Lien Merken beweert in: Lien Merken, *L'union fait la force*, 4-15 en 45-63.

Eva Andersen (°1991) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen waar ze in 2015 haar master behaalde. Tijdens en na haar studies werkte ze als vrijwilliger voor het Dr. Guislain Museum, en was ze junior redacteur voor de academische tijdschriften BMGN-Low Countries Historical Review en Studium. Momenteel werkt ze als doctoraatsstudente aan de Université du Luxembourg en is verbonden aan het Centre for Contemporary and Digital History (C2DH), waar ze onderzoek doet naar de impact van transnationale contacten op de verspreiding van psychiatrische kennis in Europa tijdens de negentiende en vroege twintigste eeuw. eva.andersen@uni.lu.